

Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine*

Mehmet Dursun ERDEM**

Özet: Bu makalede Harezmi Türkçesi metinlerinden bir kısmı taranarak ikileme ve yinelemeler ortaya konulmuştur. İkilemeler konusunda yapılan tartışmalara monografik bir katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Makale iki kısımdan oluşur. Birinci kısımda ikilemeler üzerine tartışılmış ve ikileme terimi yanında yineleme terimi de teklif edilmiştir. Makalenin ikinci kısmında ise Harezmi Türkçesi eserlerinden derlenen ikileme ve yineleme örnekleri sınıflandırılmış, ikilemelerin bu döneme has özellikleri anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İkileme, Yineleme, Tekrar, Kelime grupları, Harezmi Türkçesi

İkileme mi Yineleme mi?

İkilemeler ve yinelemeler Türk dilinin her döneminde yoğun olarak karşımıza çıkan ve bildirişim sistemi içerisinde birçok işlevi üstlenen yapılar dandır. Gerek tanımlamalarda gerekse incelemelerde bu iki kavram sanki aynı öbeği ifade ediyormuş gibi kullanılmakta, bu durum incelemelerde ve gramer yazımları sırasında sorun teşkil etmektedir. Biz bu yazıda ilk olarak ikileme ve yineleme kavramlarını tartışmayı, sonra bu tartışma ışığında Harezmi dönemi yazılı metinlerindeki ikileme ve yinelemeleri incelemeyi amaçlıyoruz.

İkileme ve yinelemelerle ilgili asıl sorun tanımlardan ortaya çıkmaktadır. Yeterli olmayan bu tanımlar iki kavramın birbirine karıştırılmasına ve konuyla ilgili çalışmalarda da bu karışıklığın devam etmesine sebep olmuştur.

Korkmaz (1992:82), ikilemeyi; aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi şeklinde tanımlamaktadır. Aynı kitapta tekrarlar maddesine baktığı-

* Bu makaleyi yazarken fikirlerinden çok büyük oranda yararlandığım başta Prof. Dr. Marcel ERDAL olmak üzere, Prof. Dr. Şinasi TEKİN'e ve yineleme terimini bana öneren Doç. Dr. Musa DUMAN'a teşekkür ederim

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/SAMSUN.
mdursunerdem@hotmail.com; derdem@omu.edu.tr

mızda ise ikilemeye bakılması gerektiğini söylenir (1992:148). Yani Korkmaz, ikileme ve tekrarı aynı kavram olarak değerlendirir. Bu konuda en geniş incelemelerden birisini yapan Kılıçoğlu'nun da tekrar ve ikileme ayrımına girmediğini görüyoruz. Kılıçoğlu, ikileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır, demektedir. Ayrıca Kılıçoğlu'nun kitabının gerek inceleme kısmında gerekse indeks bölümünde ikilemeler kavramı oldukça genişletilmiş, ikileme olmayan birçok yapı incelemeye dahil edilmiştir (Kılıçoğlu 1981). Hengirmen, ikileme için, "anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması veya bu işlem sonucu ortaya çıkan sözcük grubu" şeklinde bir tanımlama yapar (1999:208). Birçok dil bilgisi kitabında benzer tanımları bulmak mümkündür. Tanımlamadaki eksiklik ve karışıklık adlandırmada da kendisini gösterir. Nitekim dil bilgisi ve metin merkezli inceleme kitapları araştırıldığında aynı yapılar için ikileme, tekrar, ikizleme, yineleme gibi birçok adlandırmaya rastlayabiliriz. Konunun tam olarak ortaya konulamaması beraberinde bu karışıklıkları getirmiştir. İkilemenin Avrupa dillerindeki karşılığı olan hendiadyoin, iki yoluyla birin oluşması anlamına gelir. Yani iki kelime birleşerek bir anlamı ifade eder hâle gelirler, bir olurlar. Ancak ikileme olarak kabul edilen kelimelerin çoğu bu tanımdan uzaktır. İkilemelerin tanımı yapılırken şu hususlar öncelikle göz önünde bulundurulmalıdır:

- 1) İki kelime aynı anlamı ifade eder hâle gelir.
- 2) İkilemelerin oluşumu çoğu zaman asırlarca sürebilmektedir.
- 3) Özellikle din ve kültür değişimi ikilemelerin oluşumu için uygun zemin hazırlar.
- 4) İkilemelerin içindeki her bir kelime, cümle içinde görev yönünden aynı işlevi yüklenirler.
- 5) İkilemelerde her iki kelime de aynı eki alır.
- 6) İkilemeler tam anlamıyla bir dil olgusudur ve oluşumunun esasını Türk dilinin yapısından almaktadır.
- 7) Sözlük yazılırken madde başı olabilecek nitelik taşırlar.

Yineleme ve ikilemeler birçok noktada birbirine benzemektedirler. Ancak biraz düşünüldüğünde bu kavramların arasında nüansların olduğu

görülmür. Hazırlanan birçok çalışma indeksinde ikilemelerden farklı özelliklere sahip yapılar, ikileme olarak kabul edilmişlerdir. Bizim de indeksimize aldığımız bazı kalıplar ise bu nüanslardan dolayı ikileme değil yineleme olarak değerlendirilmişlerdir. İndeksten yola çıkarak birkaç söz söylemeyi ve bu konuda monografik bir tartışmaya katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Harezmi dönemi üstünlük derecesi (superlativ) işlevinde sıfatlar yapan önemli gramer unsurlarından birisi ilk hece + p + kelime gövdesidir; kap-kara, sapsarıg, tüptüz, appak gibi. Bu yapı belirgin olarak pekiştirme işlevine sahiptir. Harezmi dönemine ait metinlerde, günümüzden farklı olarak, araya sadece 'p' sesinin girmesiyle bu yapıların oluşturulduğunu görüyoruz. Günümüzde kullanılan diğer sesleri bu dönemde görmek mümkün değildir. Bu tür yapılarda kelimenin ilk hecesi sesliyle bitiyorsa araya -p- sesi girer ve ardından kelimenin asıl gövdesi -p- sesine eklenir. kara>kap-kara, sarık>sa-p-sarıg vb. Ancak kelime tek heceli ve sessizle bitiyorsa, -p- sesi, ilk sesliden sonra araya girer ve -p- sesinden sonra kelime tekrarlanır: tüz>tü-p-tüz vb. Dolayısıyla bu yapılara ne ikileme ne de yineleme denilebilir. Bu yapılar iki kelimenin birleşmesiyle değil, içeriklerini vurgulamak amacıyla morfolojik bir işlemin sonucu ortaya çıkmışlardır. Burada iki unsur değil, ünlüleriyle ünsüzlerinin bir kısmı tekrar edilen bir tek unsur vardır. Bu yapılara morfolojik açıdan bakılmalıdır.

Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan yapılar ikileme değil yinelemedir: *Nokta nokta, para para, mundag mundag* vb. Bu yapılar Türkçeye has söz dizimsel bazı kuralların sonucu ortaya çıkmış öbeklerdir. '*Ataba pa:ra pa:ra bolmuş* (NF 16/15) cümlesindeki yineleme bir gramer zorunluluğu sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu cümleyi Türkçe dil mantığına göre '*Ataba pa:ra bolmuş*, şeklinde kuramayız. pa:ra kelimesini yineleme, tekrar etme ihtiyacı hissederiz. İkilemelerin en önemli özelliği sözlük yazılırken bir kelime gibi muamele görebilmeleridir.¹ Aynı durumu bahsettiğimiz yapılarda görmeyiz. Yani aynı kelimenin tekrarıyla oluşturulan yapılara, sözlüklerde madde başı ve madde içinde ayrı bir kelime gibi muamele yapılması, istisnâlar dışında, mümkün değildir.

İkilemelerin meydana gelmesi için uzun zamanlara ihtiyaç vardır. İkilemelerin en önemli özelliklerinden birisi de budur. Bunun yanında toplumların, buldukları kültür ve din ortamını değiştirmesi de ikilemelerin oluşumunda büyük rol oynar. Önceki kültürde dine bağlı anlam taşıyan bazı kelimeler daha sonra farklı kültürlerin benimsenmesiyle eski anlamı-

nı yitirip yakın anlamlı olan bir kelimeyle varlığını sürdürmekte, sonuçta ikilemeler meydana gelmektedir. Mesela *ev bark* ikilemesindeki *bark* kelimesi Gök Tanrı inancında ev anlamının yanında türbe anlamına da geliyordu. Uygur döneminde Buda ve Mani dininin kabul edilmesi kelimenin bu anlamını unutturmuş ve *ev bark* ikilemesinin oluşmasında bu durumun büyük etkisi olmuştur.² İkilemelerin oluşması için uzun bir zamana, kültür ve din değişimleri gibi hususlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle ikilemelere bakılarak Türk dilinin yaşı, kültür ve din değişimlerinin durumu konusunda sonuçlara varılabilir. Yinelemelerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Konuşma sırasında, o anda dile getirilebilir ve sınırsız sayıda yineleme üretilebilir.

İndekse alınmayan bazı yapılar var ki, bunlar ne ikileme ne de yinelemedir. Bazı çalışmaların indekslerinde rastladığımız bu tür yapılar Harezmi Türkçesinde de karşımıza çıkar. Kelime+ayrılma hâli+kelime+yönelme hâli yapısında, *küündin künge, yıldın yulka, avvalındın ahiringa* gibi kelimelerin ikileme veya yineleme olması mümkün değildir. Çünkü ikilemelerde ve yinelemelerde, öbeği oluşturan her iki unsur aynı eki almalıdır. İki unsurun da söz dizimi bakımından aynı durumda bulunması ve aynı ögeyi temsil etmesi gerekir. Bu tür yapılarda bu özellikleri göremiyoruz. Bu sebeple bunlar, belki deyim olarak kabul edilebilirler, ancak ikileme ve yineleme olarak tanımlanması uygun değildir.

Mümin kafir, astın üstün, ölüğ tirig, sag sol, erkek tişi gibi kelimelerin de ikileme olmadıkları kanaatindeyiz. Çünkü her biri kendi değişik anlamında kalmaktadır. Kavramlar dünyada bir zıtlık hâlinde olsa da bu bir dil olgusundan öte bir yaşantı olgusudur. Bu tür yinelemelerin, ikilemelerin bahsedilen özelliklerinden farklı oluşumlar içinde olduğunu görüyoruz. *Ev bark, ot yalın, mal mülk* vb. ikilemelerden, bu gibi yapıların farklı olduğu yan yana konulup dikkatlice incelendiğinde anlaşılabilir. Bunun yanında, günümüzde bazı zıt anlamlı yinelemeler yan anlam kazanmıştır. *Tatilde, aşağı yukarı beş milyar lira masrafımız oldu* cümlesindeki *aşağı yukarı* yinelemesi, “ortalama” anlamına gelmektedir. Yani bu cümlenin dönüşümünü “tatilde, ortalama beş milyar lira masrafımız oldu” şeklinde yapabiliriz. Bu durumda, günümüzde bu gibi yapıların ikileme işlevi gösterdiği ileri sürülebilir, ancak, buna rağmen yukarıda zikrettiğimiz *ev bark* gibi ikilemelerin birçok özelliğini bu tür yapılarda görmek mümkün değildir. Bu yapılar tarih boyunca kullanıla kullanıla, deyimlerde olduğu gibi, yan anlamlar kazanmışlar ve daha önce zıtlıkları gösteren bu öbekler, başka anlamları da ifade etmeye başlamışlardır.

Yine *kedip keldi*, *yumup açgunca* gibi zarf-fiille oluşan yapılar da ikileme değildir. Çünkü bu yapılar ikileme olsaydı yukarıda da belirttiğimiz gibi aynı ekleri alırlardı. Oysa örnekte de görüldüğü gibi birinci unsur zarf-fiil “-p” ikinci unsur ise belirli geçmiş zaman ekini almıştır. Bu tür yapılar deyim olarak veya birleşik fiil öbekleri olarak adlandırılabilir. Ancak bu yapıların ikileme veya yineleme olması mümkün değildir.

Bersen bermesen gibi bir fiilin ve *arığ arıgsız* gibi -sız/-siz ekleriyle bir ismin olumlu+olumsuz şeklinden oluşan yapılar da ikileme değildir. Bu gibi yinelemeler aynı fiilin veya ismin olumsuzuyla beraber tekrarlarıdır. Bu, ikileme olsaydı, her fiilden ve isimden aynı şekilde ikileme olurdu. Bu tür yapıları da yineleme grubunda zikretmeyi uygun görüyoruz.

Metinlerde gerçekten bahsedilen özelliklere sahip çeşitli ikileme türleri mevcuttur: *ot yalın*, *arığ sılıg*, *bağ bukagu*, *burun avval*, *el kün*, *ev bark*, *mal mülk*, *yok yodun* vb. Ancak bu tür eş anlamlı kelimelerden oluşan yapıların dışındakiler yinelemedir. Türk gramerciliğinde, bu ayrım, artık net bir şekilde yapılmalıdır. Çünkü konuyla ilgili yapılan birçok çalışmada *ev bark*, *mal mülk* gibi ikilemelerle *yavaş yavaş*, *sag sol*, *bersen bermesen*, *arığ arıgsız* gibi yinelemeler aynı başlık altında incelenmektedir. İkileme, yineleme, tekrar gibi birçok isimle adlandırılan bu yapılar, birbiriyle karşılaştırıldığında ve oluşum süreçleri incelendiğinde, semantik ve yapısal açıdan farklı oldukları hemen ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında eş anlamlı ikilemelerin içerisindeki kelimelerin ne kadar eş anlamlı olduğu da tartışmalıdır. Bu kelimelerin dil bilimsel olarak eş anlamlı olması mümkün değildir. Eş anlamlı olarak adlandırılan ikilemeler yakın anlamlı kelimelerden veya anlam çerçevesi olarak birbirine yakın kelimelerden meydana gelmektedir ki, bu durum bazen yanıltıcı olabilmektedir. Birinci kelimenin yan anlamlarından biriyle ikileme kurduğu ikinci kelimenin temel veya yan anlamlarından birisi aynı kavramı ifade eder. Bu durumda da eş anlamlı ikilemelerin meydana geldiğini görmekteyiz.

Metindeki *altun kümüş*, *açlık susuzluk*, *agız burun* gibi yapılar da anlamlarını kısmen veya büyük oranda korumaktadırlar. Bu kelimeler bir arada kullanıldıklarında belli bir anlam çerçevesi oluştururlar ve ikileme gibi algılanırlar. Bu sebeple bu yapılar çoğu zaman eş anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler içine dahil edilmektedir. Ancak bu öbekler ikileme değildir. Özellikle bu ifadeler, yüzyıllar boyunca o kadar çok beraber kullanılırlar ki, yan anlamlar kazanarak, kendi somut anlamlarının yanında baş-

ka anlamları da yüklenirler. Bu sebeple birçok çalışmada bu yapılar ikileme zannedilmektedir, biz bunlara yeni ve daha iyi bir terim bulunana kadar kalıp ifadeler demeyi tercih ediyoruz.

O hâlde bu sayılan yapılar içerisinde sadece eş anlamlı kelimelerden oluşan öbekleri (*ev bark*) ikileme olarak adlandırıyoruz. Bunun yanında aynı kelimenin tekrarıyla oluşan öbekleri (*para para*), zıt anlamlı kelimelerin oluşturduğu öbekleri (*erkek tişi*), fiil ve isimlerin olumlu olumsuz çekimlerinin meydana getirdiği öbekleri (*bersen bermesen, arıg arıgsız*) yineleme olarak adlandırmayı uygun görüyoruz. Kalıplaşmış ifadeleri (*açlık susağlık, altun kümüş*), üstünlük sıfatları (*superlative*) yapan ilk hece+p+kelime gövdesi şeklindeki yapıları (*kapkara, sapsarıg*), ayrılma ve yönelme hâl ekleriyle yapılan öbekleri (*kündin künge*), -p zarf fiiliyle oluşan fiil öbekleri (*kedip keldi*) ne ikileme ne de yineleme olarak kabul ediyoruz. Bu yapılar, kanaatimizce ikileme ve yineleme kavramından uzaktırlar ve belki başka bir isimle adlandırılabilirler.

Harezmi Türkçesi Döneminde İkileme ve Yinelemeler

EREN ikilemeler için, daha çok psikolojik âmillerin tesiri altında doğmuştur, demektedir (1949). Bir kelimenin iki kez tekrarı Türkçe açısından anlamı pekiştirmenin en etkili yollarındandır. Bu durum ikilemelerin ve yinelemelerin Türkçenin her döneminde oldukça yoğun olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

İkilemeler ve yinelemeler sürekli bir gelişim içerisindeyler. Tarih boyunca bu yapılar değişmiş, gelişmiş ve kendisine yeni ifade şekilleri bulmuştur. Bünyesine yeni yeni fonetik ve morfolojik şekiller alarak, hem ifade gücünü artırmış hem de dil içerisinde daha işlevsel hâle gelmiştir. Bu sebeple her dönem metinleri incelenmeye ve özellikle ikilemeler tespit edilmeye başlanmıştır (bk. Aydın, 1997; Şen, 2002; Ölmez, 1997; Hatipoğlu, 1981). Bu incelemelerin tamamlanıp Türk dili tarihi boyunca ikilemeler açısından durumunun ortaya konulması gerekmektedir. Bu amaçla, makalede Harezmi dönemi metinlerinden üçü incelenerek hem bu konuya katkıda bulunmaya hem de dönemin ikileme ve yinelemelerinin genel özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makalede, ikileme örnekleri için *Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiyâ* ve *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eserler esas alınmıştır.³

İkilemeler birçok Türkolog tarafından etraflıca incelenmiştir.⁴ Bu sebeple ikilemelerin, bilinen ve daha önceki çalışmalarda anlatılan özelliklerinden bahsetmek yerine, Harezmi Türkçesine has yönleri ortaya konulacaktır.

Harezmi Türkçesi dönemi, başta ikilemeler olmak üzere, yinelemeler için de zengin bir oluşum dönemidir. 13. yüzyıldan itibaren Harezmi ve Sirderya'nın aşağı kesimlerinde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının etkisi altında Karahanlıcadan teşekkül eden Orta Asya Türkçesi edebî dilinin gelişme merhalesine Harezmi Türkçesi adını veriyoruz (Toparlı, 1995). Harezmi Türkçesi 13.-15. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüş, bu tarihten sonra yerini Çağatay Türkçesine bırakmıştır. 10. yy. da İslamiyete giren Türkler yeni bir din ile tanışmışlardı. Bu değişim ilk olarak kendisini dil üzerinde hissettirdi. Daha önce Orta Asya'da Uygur döneminde Buda ve Mani dinlerini benimseyen Türklerin yaşadığı durumun aynısını, bu kez Harezmi ve Sirderya bölgelerindeki Türkler yaşıyordu. Yeni dinin öğrenilmesi için yoğun olarak tercüme eserler yazılmaya başlandı. Arapça ve Farsçadan eserler çevriliyor ve sözlükler hazırlanıyordu. Yeni din aynı zamanda yeni bir kültür anlamına geliyordu. Ayrıca dillerin birbirleriyle olan sıkı ilişkileri yapı etkileşimlerini de beraberinde getiriyordu. Bu durumu Harezmi dönemi eserlerinde belirgin olarak görebiliriz. Birçok gramer kuralını etkileyen Arapça ve Farsça, ikilemeler ve yinelemeler noktasında da etkisini hissettirmiştir.

Harezmi dönemi eserlerinde ikilemelere ve yinelemelere çok yoğun olarak başvurulduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinde birisi, dinî içerikli eserlerdeki anlatımın gücünü artırmak ve metni daha etkileyici kılmaktır. Konuşma sırasındaki jest ve mimiklerin yerini yazı dilinde ikilemeler almış, kuvvetli vurgu sağlayarak metnin okuyucuyu etkilemesi sağlanmıştır. Ancak bu dönemin ikilemeleri ve yinelemeleri incelendiğinde, bahsedilen yapıların kullanım alanının sadece bununla sınırlı olmadığı görülmektedir. Hatta bazı durumlarda bu işlevinden çok başka işlevlerde kullanıldığı tespit edilmektedir.

İslam dininin öğrenilmesi için Türk dili Arapça ve Farsçayla yoğun etkileşime girmiştir. Türkçeye birçok yeni dinî terim ve kelime alınmaya başlanmıştır. Bu etki o kadar hızlıdır ki, bunu dilin bünyesine almanın en kolay yollarından birisi de ikilemeleri ve yinelemeleri kullanmaktır. İkilemeler ve yinelemeler sayesinde bilinmeyen alıntı bir kelimenin bilinen Türkçe veya yabancı bir eş-yakın anlamlısı bulunarak beraber kullanılmak suretiyle dile girmesi ve adaptasyonu daha kolay olmuştur. Bu durumun aynısını Uygur dönemi metinlerinde de görmek mümkündür (bk. Şen, 2002). Özellikle ikilemelerin oluşumunu kolaylaştıran kültürel ve dinî değişim bu dönemde kendisini yoğun olarak hissettirir. Ya-

bancı dinî terimlerin dile girmesinde yinelemeler büyük bir işlev yüklenirler. Uygur dönemi Budizm ve Mani dinine ait terimlerle, İslamın getirdiği dinî terimler bir arada kullanılarak, yeni dinin terimleri dile sokulmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda birçok ikileme ve yinelemenin meydana geldiğini görüyoruz. Harezmi döneminde Türkçe + Yabancı (*arığ pa:k, burun avval, yalguzluk mütehayyirlik, yaman habi:s*) yapısına sahip ikileme türünün örneği epeyce boldur. Bu gibi durumlarda ikilemeler pekiştirmeden öte ikinci kelimenin – bazen birinci kelimenin anlamını açıklama görevi görürler. *Arığ* kelimesi Türkçe “temiz” anlamına gelir. Bu kelimenin yanında aynı anlama gelen Farsça *pa:k* kelimesi konularak *arığ pa:k* ikilemesi oluşturulur. Böylece birinci kelime ikincinin anlamını açıklamış olur. Bu yapıdaki ikilemelerde temel işlev vurgu ve ifade gücünü artırmak olsa da bazen diğer kelimenin anlamını açıklama işlevi de ön plâna çıkmaktadır. Bu, ikilemeler açısından çok ilgi çekici bir durumdur. Bahsedilen kullanım sayesinde Uygur, Karahanlı ve Harezmi döneminde birçok yabancı kelime ve terimlerin dile kolayca ve yadırganmadan girdiğini görmekteyiz. İkilemeler, alıntı kelimelerin Türk diline girişinde, yeni kelimenin uyuma girmesi ve semantik alt yapısının oluşabilmesi için oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Yine Yabancı + Yabancı (*'aza:bu 'uku:batı, 'izzet hurmet*) yapısıyla kurulan ikilemelerde de açıklama işlevi yoğun olarak göze çarpar. Daha iyi bilinen yabancı kelime ilk olarak, daha az bilinen yabancı kelime ikinci olarak söylenir. Bu yapıdaki ikilemeler, bazen pekiştirme işleviyle ön plâna çıkarken bazen de ikinci kelimeyi açıklama işlevindedir. Ayrıca bu tür ikilemelere bakarak hangi kelimenin Türkçeye daha önce girdiği konusunda fikir edinebiliriz.

Bu dönem karşılaştığımız bir diğer yapı da alıntı+bağlaç + alıntı (*za:r u za:r, za:r ve za:r, zi:nha:r u zi:nha:r*) yapısıdır. Bu gibi yapılar yineleme gubuna girer. Yinelemeler bu durumda kuvvetli pekiştirme işlevine sahiptir. Bağlaç vurgunun daha da artırılmasına yardımcı olur ve kesinlik anlamı katar.

Harezmi dönemi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*'de aynı kelimenin tekrarıyla kurulan yinelemelerin Arapçada karşımıza çıkan üstünlük derecesi (superlative) bildiren yapılarla karşılık olarak kullanıldığını görüyoruz. Yani “en” anlamında kullanılmıştır. Bu tür yinelemeler kuvvetli pekiştirme ve vurgulama işlevine sahiptir. Bir sözlükte yabancı bir keli-

meye karşılık tanımlama yapmak için ikilemelerin ve yinelemelerin kullanılması ilgi çekici bir durumdur. İkilemelerin ve yinelemelerin aynı yoğunlukta Karahanlı dönemi metinlerinde de kullanılmışlardır. Ancak İslamiyetin tam olarak benimsendiği Eski Anadolu Türkçesi dönemine bakıldığında artık dinî terminolojinin yerleştiği ve farklı kültürlerle uyum sağlandığı görülmektedir. Bu dönem metinlerinde ise Uygur, Karahanlı, Harezmi metinlerine nazaran daha az ikileme ve yineleme yapılarının kullanılmıştır.

O hâlde Harezmi döneminde ikilemelerin ve yinelemelerin özellikle Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine nazaran yoğun olarak kullanılmasının sebeplerini üç ana başlık altında toplayabiliriz⁵:

1. Yabancı dinî terminolojiyi yerli dinî terminolojiyle beraber kullanmak ve yeni unsurların dile girişini kolaylaştırmak
2. Dinî metinlerdeki anlatım gücünü ve etkileme kabiliyetini artırmak
3. Sözlüklere has bir durum olarak Arapça üstünlük derecesi (süperlative) bildiren yapılara karşılık olarak kullanmak

Bu çalışmada, Harezmi dönemi ikilemeleri ve yinelemeleri hakkında tespit edilen ilgi çekici yönler gösterilmeye çalışılmıştır. Gerek anlam boyutuyla gerekse söz dizimi açısından, ikilemelerin ve yinelemelerin işlevleri epeyce ayrıntılı olarak buraya kadar alıntı yaptığımız çalışmalarda anlatılmıştır. Aynı işlevleri burada zikretmek tekrar olacağından tespit edilen ikilemeleri ve yinelemeleri araştırmacıların dikkatine sunmak daha uygun bulunmuştur.

İNDEKS

Hazırlanan bu indekse bizim ikileme ve yineleme olarak adlandırdığımız kelime gruplarının yanı sıra, ikilemeler üzerine yapılan bazı çalışmalarda kullanılmış, ancak bizim yukarıda izah ettiğimiz gibi ikileme ve yineleme olarak kabul etmediğimiz yapılar da hem araştırmacıların dikkatine sunulmak hem de monografik tespitlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere dahil edilmiştir. Kelimelerin transkripsiyonlu şekilleri yerine günümüz Türkçesindeki yazım şekilleri esas alınmıştır.⁶ İndeks aşağıdaki şekilde kısımlara ayrılarak tasnif edilmiştir:

- a) Eş veya yakın anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler (*ev bark*)

- b) Aynı kelimenin tekrarıyla yapılan yinelemeler (*pa:ra pa:ra*)
- c) Zıt anlamlı kelimelerle yapılan yinelemeler (*erkek tişi*)
- ç) Fiillerin ve isimlerin olumlu+olumsuz şekliyle yapılan yinelemeler (*bersen bermesen, arıg arıgsız gibi*)
- d) Kelime+ayrılma hâli+kelime+yönelme hâli (*kündin künge gibi*) şeklindeki yapılar
- e) İlk hece + p + Kelime Gövdesi (*kapkara, sapsarıg gibi*) şeklindeki yapılar
- f) Kalıp ifadeler (*açlık susağlık gibi*)

Bu tasnifte özellikle eş anlamlı ikilemeler ve bunlarla karıştırılan kalıp ifadelerin örneklerine daha fazla yer verilmiştir. Bunun yanında aynı kelimenin tekrarıyla veya zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler de metinlerden elde edilen malzemeler nispetinde örneklendirilmiştir. Diğer yapılar ise, kısmî sayıda örnekle indekse dahil edilmiştir. Zarf-fiille oluşan yapılara (*kedip keldi gibi*) ise indekste yer verilmemiştir.

a) Eş veya Yakın Anlamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

aça ayıra (aça ayıra, iyice, etraflica)

aça ayıra aytdı nemeni (ME 69/4)

(meseleyi etraflica anlattı)

açlık kahtlık (açlık kıtlık)

İdiya: Yu:suf peygamber kavmiñe berilgen açlık kahtlıkñı bularka bergil (KE 225r/1)

(Ey Allahım, Yusuf peygamber kavmine verilen açlık kıtlığı bunlara ver)

ka:fırlerga açlık kahtlık du'a:sın kıldı (KE 224v/21-225r/1)

(kafirlerle açlık kıtlık duasını kıldı)

agir küçey (ağır zor)

agir küçey boldı iş (ME 200/5)

(iş ağır güç oldu)

alp bahatu:r (yiğit bahadır)

manga alp bahatu:r, kuvvatlıg kişiler ıda bergil, tep (NF 151/9)

(bana yiğit bahadır kuvvetli kişiler gönder, deyip)

and ya:d (yemin)

ya: Rebbi, sening 'izzeting birle and ya:d kılurmen (NF 61/6)

(ya Rabbi, senin izzetin ile yemin ederim.)

ard arka (art arka)

bu benim ardım arkam (ME 130/4)

(bu benim ardım arkam)

arıg muslih (temiz salih)

arıg muslih kişimen (KE 14r/21)

(temiz salih kişiyim)

arıg pa:k (temiz)

kerekmez sıfatlardın arıg pa:k turur (NF 78/16)

(gereksiz vasıflardan temizdir)

arıg pa:klarını tutar (NF 208/5)

(en temizlerini tutar)

arıg sılıg (temiz pak)

ol arıg sılıg turur (KE 183v/6)

(o temiz paktır)

arıglap agırlap (temize çıkarmak)

özünüznizi arıglap ağırlap özgege yükleyüşüz (KE 84v/10-11)

(kendinizi temize çıkarıp başkasına yükliyorsunuz)

arıklık pa:kılık (temizlik saflık)

arıklık pa:kılık sanga turur (NF 83/13-14)
(temizlik saflık sanadır)

arıgsız sasıg (pis kötü koku)

yer yüzindeki kamug arıgsız sasıg yıdılgılar (KE 22r/14)

(yer yüzündeki bütün pis kötü kokular)

arıgsız yaragsız (pis kötü)

arıgsız yaragsızdın özge tugurmagaylar (KE 210r/5)

(pis kötüden başka doğurmayacaklar)

'a:si: ca:fi: (asi kötü, eziyet verici)

biz 'a:si: ca:fi: yazukluklarını (KE 219v/2)

(biz asi ve eziyet verici günahları)

aslın neslin (aslını neslini)

bu Muhammedniñ aslın neslin bilürsen (KE 187v/11)

(bu Muhammedin aslını neslini bilirsin)

aş etmek (aş ekmek)

ogul kızga aş etmek atası bolmasunlar (KE 236v/11)

(oğul kıza aş ekmek atası olmasınlar)

aşlar boguzlar (yemek yiyecek)

olar aşlar boguzlar kılıp (KE 39v/4-5)

(onlar yemekler yiyecekler kılıp)

at aygır (at aygır)

at aygır yok (KE 248v/1)

(at aygır yok)

atı çavı (adı sanı, adı şöhrati)

atı çavı çıkıgay erdi (KE 94r/21)

(adı sanı çıkacaktı)

atlas çuzı (değerli kumaş)

tonadım türlüg yıgardın Ru:m Hitay: atlas çuzı (KE 249v/6)

(türlü değerli Rum ve Hitay kumaşları (ile) bezedim)

tonlukı tañsuk yıgardın Ru:m Hitay atlas çuzı (KE 68v/2)

(elbiselik nadir değerli Rum Hitay kumaşı)

aydın yarukrak (aydın parlak)

yulduzdın aydın yarukrak (KE 38v/11)
(yıldızdan daha aydın ve parlak)

'aza:bı 'uku:batı (azab ceza, azap işkence)

ölmekke yakın bolmuşlar ka:fırlar 'aza:bı 'uku:batı sebebidin (NF 98/6)

(kafirlerin azabı ve işkencesinden ölmek üzerelemiş)

ba:g bu:stan (bağ bostan)

ba:gları bu:sta:nlarıka kirip hurma: yıgaçların kestiler (KE 228r/2)

(bağlara bostanlara girip hurma ağaçlarını kestiler)

baş başçı (önder lider)

biziñ başımız başçımız bolsa (KE 200v/12)

(bizim önderimiz liderimiz olsa)

behmen zemheri: (karakış zemheri)

keçti behmen zemheri: kış kalmadı karı buzı (KE 68r/18)

(geçti karakış zemheri kış kalmadı karı buzı)

behmen zemheri: kış (kara kış zemheri kış)

keçti behmen zemheri: kış kalmadı karı buzı (KE 68r/18)

(geçti kara kış zemheri kış kalmadı karı buzı)

burun avval (önce evvel)

cümle hala:yıkıdın burun avval gu:r yarılıp (NF 36/15)

(cümle halkdan önce evvel mezar yarılıp)

butak yapurgak (budak yaprak)

arası butak yapurgak tal çeçekler tüp tüzi (KE 68r/21)

(arası budak yaprak dal çiçekler tüp tüzi)

cema:d ca:nsız (cansız)

munung teg cema:d ca:nsızka neteg
secde kılursız? (NF 216/14)

(bunun gibi cansıza neden secde eder-
siniz?)

çürüp eskirip (çürüyüp bozulup)

gu:rd a çürüp eskirip yatmaknı unutgay
(NF 376/11)

(mezarda çürüyüp bozulup yatmayı
unutacak)

dervi:ş miski:n (fakir miskin, fakir
muhtac, tembel)

anda turgan dervi:ş miski:nlerke berür-
ler (NF 41/8)

(orda duran fakir muhtaçlara verirler)

kongşılardaki dervi:şlerke mis-
ki:nlerke terbi:yet kılınlar (NF
128/16-17)

(komşularındaki fakirlere muhtaçlara
terbiyet kılınlar)

duru:z sena: (selam övgü)

takı Hak te'a:la: sanga öz za:tı birle
duru:z sena: aydı (NF 10/7-8)

(ve Hak teala sana öz zatı ile selam öv-
gü söyledi)

menim resu:lumga duru:z sena: ay-
tinglar! (NF 10/8)

(benim resuluma selam övgü söylesinler)

edizrek yırakrak (yüksek uzak)

andın edizrek yırakrak yeti kat kök
yerdin teyür (KE 217r/8)

(ondan daha yüksek daha uzak yedi
kat gök yerden der)

ehli evla:dı (ehli evladı)

takı anlar Medi:ne içinde köligede ehli
evla:dı birle a:sa:yiş kılıp otururlar
(NF 408/15)

(ve onlar Medine içinde gölgede ehli
evladı ile güvenle otururlar)

eş koldaş (eş dost)

kıya:met küni yaman eş koldaş biri bi-
rindin teberra: kılurlar (KE 196r/1)

(kıyamet günü kötü eş yoldaş biri bi-
rinden uzak dururlar)

eşi koldaşı, teñi tuşı, ortakı yok (KE
46r/17-18)

(eşi yoldaşı, eşi benzeri, ortağı yok)

et ten (et ten)

na:zük etim tenim katıg ınırçakda yen-
çildi (KE 74r/8)

(nazik etim tenim zor tahterevanda
ezildi)

ayak yalañ kılrsa etin tenin körelñ tep.
(KE 169v/8)

(ayak yalın kılrsa etini tenini görelim diye)

evre çe:vre (evire çevire)

evre çe:vre bakdı nemege (ME 168/4)

((o) şeylere evire çevire baktı)

ew bark (ev bark)

'Avacnñ ewi barkı yok erdi (KE
23v/17)

('Avac'ın evi barkı yoktu)

sizlerde biringizke sewüglügrek bol-
gay ewi barkıdın, oğlı kızdın ...(NF
77/9-10)

(sizlerden birinize evi barkından oğlu
kızından daha sevimli olacak)

ewe aşuka (acele çabuk, everek ace-
leyle)

cena:zemni ketürmişte ewe aşuka eltiñ
(KE 239v/17)

(cenazemi geldiğinde ecele çabuk
gömün)

ewlüg barklıg (evli barklı)

deyya:r ewlüg barklıg temek olur (KE
23v/16)

(kişi evli barklı demek olur)

faki:r muhta:c (fakir muhtaç)

yana bir faki:r muhta:c men (NF
100/10)

(yine bir fakir muhtacım)

fıskı fucu:rı (fıskı fücuru)

takı Yezi:dning fıskı fucu:rı halk ara-
za:hir bolup turur erdi. (NF 183/6)

(ve Yezid'in fıskı fücuru halk arasında
yayıldı)

gari:b faki:r (garip fakir)
gari:blerni faki:rlerni özündin ilgerü tutdı (KE 198v/9-10)
(garibleri fakirleri özünden ileri tutdu)

hal'atlar 'ata:lar (bağış lutuf)
takı üküş hal'atlar 'ata:lar berdi (NF 205/3)
(ve çok bağışlar hediyeledi)

haylı haşamı (zümre tebaa)
Süleyma:n peyga:mbar 'as haylı haşamı birle (NF 392/1)
(Süleyman peygamber zümresi tebaası ile)

heybetlig 'azametlig (heybetli azametli)
andag heybetlig 'azametlig Cebre'i:l Mevli: te'a:la: (KE 211r/12-13)
(onun gibi heybetli azametli Cebrail Mevla teala)

hiya:nat yaman (ihanet kötü)
munça yıldın berü he:ç Muhammeddin hiya:nat yaman fi'l, kerekmez iş körm-şing bar mu? (NF 16/1-2)
(bunca yıldan beri hiç Muhammedden ihanet kötü hareket, gereksiz iş gör-dün mü?)

hurmetlig 'izzetlig (hürmetli izzetli)
takı hurmetlig 'izzetlig kimerseler (NF 379/9-10)
(ve hürmetli izzetli kimseler)

idiş ayak (çanak kadeh)
ekinçi yıl idiş ayakların berip (KE 93r/1)
(ikinci yıl çanak kadehlerin verip)

işçi yumuşçı (işçi)
Muhammedni işçi yumuşçı atap (KE 187v/13)
(Muhammedi işçi atayıp..)

'izzet hurmet (izzet hürmet)
manga 'izzet hurmet kılıp (NF 404/11-12)
(bana izzet hürmet kılıp)

kadguluğ bezma:n (kaygılı kederli)
kadguluğ bezma:n bolup yıglar (NF 53/13-14)
(kaygılı kederli olup ağlar)

kadguluğ muñluğ (kaygılı sıkıntılı)
kadguluğ muñluğlarka buluşsunlar (KE 236v/13)
(kaygılı sıkıntılılara buluşsunlar)

kap kayaş (akraba hısım)
kapkayaşın arturuban koldı 'a:si: üm-metin (KE 181r/19)
(akraba hısımını artırıp istedi asi üm-metini)

kara:rı a:ra:mı (rahatı huzuru)
he:ç kara:rı a:ra:mı kalmadı (NF 359/17)
(hiç rahatı huzuru kalmadı)

karım katım (karışma)
karım katımluk kılıştı anıng birle (ME 114/5)
(onun ile karıştı)

katıg düşva:r (güç zor)
bu söz Mu:si:ga yawlak katıg düşva:r keldi (KE 122r/8)
(bu söz Musaya çok güç zor geldi)

katış karış (karma karış)
katış karış yak yavukluk (ME 139/2)
(karma karış akraba yakınlık)

keñlik uçuzluk (bolluk çokluk)
yetti baş yaş buğdaylar keñlik uçuzluk turur. (KE 90r/12-13)
(yedi baş yaş buğdaylar bolluk çoklukdur)

keydlerini hi:lelerini (oyun hile)
ya: Muhammed, Rebbüng anların keydlerini hi:lelerini ba:til kıldı. (NF 43/11)
(Ya Muhammed, Rabbin onların oyunlarını hilelerini batıl kıldı)

kızlık kahtlık (kıtık yokluk)
kızlık kahtlık yıllarınıñ beşinçi yılı er-di (KE 93r/20-21)

(kıtık yokluk yıllarının beşincisiydi)
kendü özi (kendi kendisi, kendi özü)
kendü özin tang kördi, küvendi kendü
özi birle (ME 5/1)
(kendi kensini tuhaf gördü, kendi ken-
dine güvendi)
kendü özi birle küvenmek (ME 5/2)
(kendi kendisine güvenmek)
kendü özini arıg kıldı (ME 106/1)
(kendi kendisini temizledi)
korka eymenü (korka çekine)
men sizke bardım korka eymenü (NF
76/14)
(men size korka çekine geldim)
korka titreyü (korkarak titreyerek)
ol ga:rdın çıkıp korka titreyü kelip ay-
dım (NF 8/7-8)
(o mağaradan çıkıp korkarak titreyerek
gelip söyledim)
korkup ürküp (korkup ürküp)
cümle korkup ürküp yığışu keldiler
(NF 16/15)
(cümle korkup ürküp toplanıp geldiler)
koy koz (koyun kuzu)
bizler koy koz yılkı kara katınga çıkar-
mız (NF 353/17)
(bizler koyun kuzu hayvan yanına çı-
karız)
koy kozları tagda yöriyür (KE 216v/4)
(koyun kuzuları dağda yürüyor)
bir keçe yılkı karasın, koy kozısın ya-
zığa çıkardı (KE 61v/15)
(bir gece hayvanlarını koyun kuzuları-
nı yazığa çıkardı)
kök yaş (gök yaş, yeşil yaş)
kara yerdin kök yaş otlar ünere (KE
68r/15)
(kara yerden yeşil yaş otlar büyür)
köni bışıg (doğru olgun)
hikmet ma'ni:si köni bışıg işlik bolur.
(KE 163v/11)

(hikmet manası doğru olgun işli olur)
köp telim (çok çok)
bu ölügsek tegreside kördüm erse köp
telim (KE 238v/6)
(bu fani çevrede gördümse çok çok)
körk bezek (güzellik süs)
körkleri bezekleri öksük turur (KE
215r/16)
(güzellikleri süsleri eksikdir)
körklüg bezeklig (güzel süslü)
yana bir körklüg bezeklig sara:ylar kö-
rermen (KE 215r/1)
(yine bir güzel süslü saraylar görür-
rüm)
kul karavaş (kul köle)
takı kul karavaşı (NF 17/8)
(ve kulu kölesi)
takı kul karavaşlarını artuk emgetmeng
(NF 87/2)
(ve kulu kölelerine çok eziyet etme-
yin)
zi:nha:r nama:z kılğan kul karavaşını
urmang (NF 161/8)
(sakın namaz kılan kul köleye vurmayın)
kul küñ (kul cariye)
kul küñ a:za:d kılur erdim (KE 226v/7)
(kul cariye azad kılarımdım)
kul küñni edgü tutuñ (KE 238r/13-14)
(kulu cariyeyi hoşnud tutun)
küç kuvvet (güç kuvvet)
küçleri kuvvetleri kalmadı (KE
96v/21)
(güçleri kuvvetleri kalmadı)
küçin kuvvetin bilür erdi. (KE 98r/11)
(gücünü kuvvetini bilirdi)
küçlüg erklig (güçlü kuvvetli)
bizlerdin küçlüg erklig melikesen (KE
148r/6)
(bizlerden güçlü kuvvetli melikesin)
ma:l esba:b (mal esbab)

men saña kelmiş de altın kümüş, ma:l esba:b, kul karabaşdın başka (KE 193v/5-6)

(ben sana keldiğimde altın gümüş, mal esbab, kul köleden başka)

ma:l mülk (mal mülk)

ma:l mülk kamug resu:lnıñ boldı (KE 193r/18-19)

(mal mülk hepsi rasulün oldu)

meniñ ma:lım mülkümiñ niha:yeti yok (KE 45v/13)

(nenim malımın mülkümiñ sonu yok)

ma:llarınızning mülklerinizing-ning hem yarusını takı berdingiz (NF 256/4-5)

(malarınızın mülklerinizin hem yarısını dahi verdiniz)

ma:l tawar (mal davar)

ne kim ma:l tawar bar erse (NF 64/4)

(ne kim mal davar varsa)

ma:lım tawarım telim (KE 45r/5)

(malım davarım çok)

ma:l tewe (mal deve)

ma:l tewelerin dervi:şlerge sadaka berdi (KE 45r/6-7)

(mal develerini muhtalara sadaka verdi)

ma:l tıvar (mal servet)

köplük birle küvendiler ogul kız ma:l tıvarda (ME 196/7)

(çokluk ile güvendiler oğul kız mal servette)

ma'ni: haka:yık (mana hakikat)

cümlesining ma'ni:larını haka:yıkları- nı özidin eşitürmen (NF 202/2-3)

(cümlesinin manalarını hakikatlerini kendinden işitirim)

mekri hi:lesi (oyunu hilesi)

ol ka:fırlarınğ mekri hi:lesi ba:til boldı (NF 40/14)

(o kafirin oyunu hilesi batıl oldu)

miski:n 'a:ciz (miskin aciz)

özini miski:n 'a:ciz körüp (NF 373/2) (kendini miskin aciz görüp...)

munlıg sınılıg (esaslı sağlam)

isla:m yarılıg, munlıg sınılıg, müsül- ma:n di:nlıg (KE 2v/1)

(İslam ışıklı, esaslı sağlam, müslüman dinli...)

muñluğ kadguluğ (sıkıntılı kaygılı)

men bir za'ıf muñluğ kadguluğ, köz- siz kartmen. (KE 99r/13-14)

(ben bir zayıf sıkıntılı kaygılı, gözsüz yaşlıyım)

mülk esba:b (mülk esbab)

mülkin esba:bın, kulın küñin Yu:sufga satıp aşılk aldılar (KE 66v/20-21)

(mülkün esbabın, kulunu kölesini Yu- sufa satıp yemeklik aldılar)

nime köp (fazla çok)

nime köp sözlüg kişi ermes mü? (KE 49v/13-14)

(fazla çok sözlü kişi değil mi?)

ogul uşak (oğul uşak)

veli:kin ogul uşakın telim turur (KE 186r/4)

(velakin oğul uşak çoktur)

ot yalm (ateş alev)

ögsüzler ma:lın yegen karınların köz kulaklarındın, ağız burunlarındın ot yalınlar çıkıgusu (KE 249r/9-10)

(öksüzler malını yiyenlerin karınlarındın göz kulaklarındın, ağız burunlarındın ateş çıkısı)

oynayu küle (oynaya güle)

biri biri birle oynayu küle başladılar erse (NF 108/2)

(biri biri ile oynaya güle başladılarsa)

pa:rsa: za:hid (dindar zahid)

bir pa:rsa: za:hid bar erdi (NF 295/6)

(bir dindar zahid vardı)

pele:dlik arıgsızlık (murdarlık pislik)

hemi:şe pele:dlik arıgsızlık birle 'ömri-

ni keçürgen za'i:fa erdi (NF 68/4-5)
(devamlı murdarlık pislik ile ömrünü geçiren kadını)

peşi:ma:n neda:mat (pişmanlık)

üküş peşi:ma:n neda:mat yegeysen (NF 16/5-6)

(çok pişmanlık hissedeceksin)

Rab Ugan (Rab Tanrı)

Rab Ugan kutkardı andın kavi i:ma:n keltürüp (KE 151v/16)

(Rab Tanrı kurtardı ondan kuvvetli iman getirip)

sabrum kara:rım (sabrım kararım)

andın songra sabrı kara:rı kalmadı (NF 79/10)

(ondan sonra sabrı kararı kalmadı)

munı körmesem sabrum kara:rım keter (NF 360/5)

(bunu görmesem sabrım kararım gider)

sakışsız köp (sayısız çok)

sansız hamd u sena:lar ve sakışsız köp şükrler ol Teñriga (KE 1v/2)

(sayısız hamd ve senalar ve sayısız çok şükürler o Tanrıya)

sa:lih muttaki: (salih muttaki)

bu 'Umran yawlak sa:lih muttaki: er erdi (KE 166v/3)

(bu 'Umran salik muttaki kişiydi)

san sakış (haddi hesabı)

ey Mekke halkı sanı sakışı yok çerig keldi. (KE 180r/1-2)

(ey Mekke halkı haddi hesabı belli olmayan asker geldi)

sanları sakışları yok (KE 174v/21)

(haddi hesabı belli değil)

sansız sakışsız (hadsiz hesabsız)

munça sansız sakışsız erke bardım te-yürsen (NF 399/1-2)

(bunca hadsiz hesabsız kuvvete vardım dersin)

ol zaman hava:da sansız sakışsız kuş-

lar köründi (KE 180r/18-19)

(o zaman havada hadsiz hesabsız kuşlar göründü)

sekrişü sewnüşü (sıçraya sevine)

sekrişü sewnüşü dünya: özinge tüşer erdiler (NF 393/1)

(sıçraya sevine dünya özüne düşerdiler)

silig arıg (temiz pak)

silig arıg hadd-i safa: (KE 2v/3)

(temiz pak hadd-i safa)

sözi sawı (lafı sözü)

Lu:tnuñ bir kimerse birle sözi sawı boldı tep (KE 59r/16-17)

(Lutun bir kimse ile lafı sözü oldu diye)

sulhñı 'ehdñi (sulhu ahdi)

sulhñı 'ehdñi buzmuşlar (NF 47/17)

(sulhı ahdi bozmuşlar)

şefakatlıg rahmetlig (şefkatli rahmetli)

ey 'aya:lım şefakatlıg rahmetlig Teng-rike satgaştım (NF 131/16)

(ey çocuğum şefkatli rahmetli Tanrıya kavuştum)

şeri:k ortak (şerik ortak)

şeri:k ortak yok turur (NF 78/17)

(şerik ortak yoktur)

tal çeçek (dal çiçek)

tal yığaçlık yaş yapurgak tal çeçek (KE 249v/3)

(dal ağaçlık yaş yaprak dal çiçek)

arası butak yapurgak tal çeçekler tüp tüzi (KE 68r/21)

(arası budak yaprak dal çiçekler düpdüzü)

tal yığaç (dal ağaç)

tal yığaçlar yeñ salışur oynayur teg bay kızı (KE 68v/1)

(dal ağaçlar dal slışır oynar gibi zengin kızı)

tarlık açlık (yokluk kıtlık)

yetti baş kurug bugday tarlık açlık turur. (KE 90r/13)

(yedi baş kuru buğday yokluk kıtlık açlık durur)

tañsuk yıgar (nadir değerli)

tonlukı tañsuk yıgardın Ru:m Hitay atlas çuzı (KE 68v/2)

(elbiselik nadir değerli Rum Hitay kumaşı)

tawar yılkı (davar hayvan)

tawar yılkı alsamiz (KE 73r/12)

(davar hayvan alalım)

teñ tuş (denk benzer)

belki teñ tuş hem yok (KE 191v/2)

(belki denk benzer hem yok)

bizge teñ tuş erenler kerek (KE 221v/16-17)

(bize denk benzer erenler gerek)

tenleri ca:nları (tenleri canları)

tenleri ca:nları birle uruşsunlar (NF 69/9)

(tenleri canları ile vuruşsunlar)

tezgingen yörigen (gezen yürüyen)

yer yüzinde ka:fırlardın tezgingen yörigen kodmagıl (NF 116/6)

(yer yüzünde kafirlerden gezen yürüyen koyma)

tog toprak (toz toprak)

Ebu: Bekr artıña bakdı tog toprak kördi (KE 220v/8)

(Ebu Bekir ardına baktı toz toprak gördü)

tog toz (toz toprak)

yol toğı tozıdın arınsun (KE 74v/6)

(yol toz topraktan temizlensin)

tutka kiriş (sap kiriş)

bu ekki yanın başları bağrıları, tutkaları kirişleri tüz muva:fık tururlar. (KE 211v/8)

(bu iki yanın başları bağrıları, sapları kirişleri düz uygun dururlar)

tüz muva:fık (düz uygun)

bu ekki yanın başları bağrıları, tutkaları kirişleri tüz muva:fık tururlar. (KE 211v/8)

(bu iki yanın başları bağrıları, sapları kirişleri düz uygun dururlar)

tüzün teñ (uygun denk)

kirişini kirişi birle tüzün teñ tutarlar. (KE 211v/7)

(kirişi kiriş ile uygun denk tutarlar)

Ugan İdi (Allah Tanrı)

Ugan İdimiz kita:b-ı kadi:m (KE 65v/18)

(Allah Tanrımız katab-ı kadim...)

Ugan Teñri (Allah Tanrı)

ey Yu:nus Ugan Teñri saña sela:m ıddı. (KE 152r/21-152v/1)

(ey Yunus Allah Tanrı sana selam gönderdi)

ulug yaşlıg (büyük yaşlı)

Ku:fedın ulug yaşlıg kişilerni alıp kelıng (NF 155/17)

(Küfeden büyük yaşlı kişileri alıp gelin)

urugum kadaşım (soyum kardeşim)

veli:kin Mekkede urugum kadaşım bar (NF 48/15)

(velakin Mekkede soyum kardeşim var)

uruş kiriş (kavga döğüş)

ya: takı ekki musulma:n arasında gamma:zlık kılıp uruş kiriş... (NF 67/10)

(ya dahi iki müslüman arasında gammazlık kılıp kavga döğüş...)

ün sıgıt inçık yığı (ses feryat ağlama inleme)

tiñleyü turdum tükel yaş ün sıgıt inçık yığı (KE 238v/4)

(dinleyerek durdum bütün yaş ses feryat ağlama inlama)

ya:ba:n yazı (yaban yazı)

men dürr-i meknu:n tüzdüm kezmedim ya:ba:n yazı (KE 249v/13)

(ben dürr-i meknu:n düzdüm gezmedim yaban yazı)

yağlaşmak sançışmak (düşmanlaşmak döğüşmek)

yana bir melik birle yağılaştı sançıstılar (KE 178r/3)

(yine bir melik ile düşman olup doğuştuler)

yağılık düşma:nlık (düşmanlık)

yağılık düşma:nlık belgürtgen muva:fıklık ma bergey (KE 25r/5)

(düşmalığı ortaya çıkaran uygunluk da verecek)

yak yavukluk (akraba yakın)

huccet ketürdi takı yak yavukluknı... (ME 60/5)

(delil getirdi ve akraba yakınlığı...)

yak yawuk (akaraba yakın)

ya: Muhammed, yak yawuklarınrı tamugdın kurtgargıl (NF 16/13)

(ya Muhammed, akraba yakınlarını cehennemden kurtar)

yak yawuknı seversen (NF 8/11)

(akraba yakını seversin)

yalbaru ınrayu (yalvararak inleyerek)

arkalarına yüklep yalbaru ınrayu kirdiler (KE 101v/16)

(arkalarına yükleyip yalvararak inleyerek girdiler)

yalguz dervi:ş (yalnız miskin)

yalguz dervi:ş erdi (KE 202v/21-203r/1) (yalnız miskindi)

yalguzluk mütehayyirlik (yalnızlık şaşkınlık)

karanguda yalguzluk mütehayyirlik birle tururmen (NF 357/8)

(karanlıkta yalnızlık şaşkınlık ile durum)

yalwaru yıglayu (yalvararak ağlayarak)

za:ri:lık birle yalwaru yıglayu çıkdılar (KE 12v/21)

(sızlanma ile yalvararak ağlayarak çıkdılar)

yamanlarını habi:slarını (kötülerini yaramazlarını)

temürnüng yamanlarını habi:slarını keterür (NF 208/6)

(demirin kötülerini yaramazlarını giderir)

yaragı kudratı (gücü kuvveti)

iza:rını bağlamak yaragı kudratı bolmadı (NF 226/6-7)

(peştemalını bağlamaya gücü kuvveti kalmadı)

yaratgan törütgen (yaratan türeten)

takı 'a:lamnı yaratgan törütgen bir u bar Tangrıga 'iba:dat kılmazsız (NF 217/2)

(ve alemi yaratan türeten bir ve var Tanrıya ibadet kılmassınız)

yarık yaşık (zırh miğfer)

bir yarık yaşık bermiş erdi. (KE 133r/7)

(bir zırh miğfer vermişti)

özi yarık yaşıkı birle ok alıp (KE 44r/4)

(kendisi zırhı miğferi ile ok alıp...)

peyga:mbar 'as yarık yarış keddi. (NF 70/13-14)

(peygamber 'as zırh miğfer giydi)

yaş yapurgak (yaş yaprak)

ba:g kopardım tal yıgaçlık yaş yapurgak tal çeçek (KE 249v/3)

(bağ kopardım dal ağaçlık yaş yaprak dal çeçek)

yatmak udımak (yatmak uyumak)

özining yatmak udımak 'a:datı yok (NF 190/16)

(kendisinin yatmak uyumak adeti yok)

yatmak uyumak için mü öğrenürsen? (NF 223/6)

(yatmak uyumak için mi öğrenirsin?)

yavaşlık yumşaklık (yavaşlık yumuşaklık)

ca:nını yavaşlık yumşaklık birle algıl (KE 237v/8)

(canını yavaşlık yumuşaklık ile al)

yawlak telim (çok çok)
emgekim yawlak telim bar (KE 77r/19)
(zahmetim çok çok var)
yawungu edgü (yakın iyi)
üçünç ba:bı Hak te'a:la: hazratına yawungu edgü 'ameller beya:nı içinde turur (NF 2/14-15)
(üçüncü babı Hak teala hazretine yakın iyi ameller beyanı içindedir)
yawuz yaman (kötü yaman)
yawuz yaman yorugga tuş bolup (KE 88r/19-20)
(kötü yaman yoruma tuş olup)
yazuk hıya:net (günah hiyanet)
yazuk hıya:net özgelerdin çıktı (KE 91v/13)
(günah hiyanet başkalarından çıktı)
yazuk ma'siyet (günah masiyet)
yazuk ma'siyet üküş kıldılar (KE 5r/2-3)
(günah masiyet çok işlediler)
yer yurt (yer yurt)
yer yurtlarını salıp Mekkedin Medi:ne-ke hicret (NF 63/8)
(yer yurtlarını bırakıp Mekkedden Medineye hicret...)
yerge taşga (yere taş)
adıkların tizleriñe tegi yerge taşga berkitdiler (KE 30v/13-14)
(ayaklarını dizlerine kadar yere taş berkitdiler)
yıgaksız hica:bsuz (helal örtüsüz)
yurt yıgaksız hica:bsuz boldı (ME 47/7)
(yurt helal örtüsüz oldu)
yığı sığıt (ağlama feryat)
yığı sığıt kopardılar (KE 242v/3-4)
(ağlama feryat kopardılar)
yıglamak za:ri:lık (ağlama sızlanma)
erteke tegi yıglamak za:ri:lık birle tün-ni ehya: kılur erdi (NF 239/10-11)

(erte güne kadar ağlama sızlanma ile geceyi ihya kılardı)
yılan çayan (yılan çayan)
andın soñ ol yerde yılan çayan (KE 216r/12)
(ondan sonra o yerde yılan çayan...)
takı yılandın çayandın korkmagıl (NF 21/10)
(ve yılan çayıandan korkma)
yılan çıdan bk. yılan çayan (yılan çayan)
Nu:h peyga:mber yılınnı çıdanni kimi-ge idmadı (KE 24v/22)
(Nuh peygamber yılınnı çıyanı gemiye göndermedi)
yılık kara (hayvan)
yılık kara kamug hela:k boldı (KE 23v/14-15)
(hayvanların hepsi helak oldu)
cümle ma:llarımıznı, yılık karanı (NF 69/8)
(cümle mallarımıznı, hayvanlarımıznı)
yıratgu yawuz (uzak kötü)
törtünç ba:bı Hak te'a:la:ning hazratı-dın yıratgu yawuz 'ameller beya:nı içinde turur (NF 2/15-16)
(dördüncü babı Hka teala hazretinden uzak kötü ameller beyanındadır)
yinçke yuwka (ince ince)
yinçke yuwka tonlar keyip (KE 80/16)
(ince ince donlar giyip)
yok yodun (yok olma)
sen ve mülküñ, elin küñüñ yok yodun bolgaysız. (KE 99r/18-19)
(sen ve mülkün, memleketin halkın yok olacaksınız)
yoksız çıgay (muhtac fakir)
yawlak yoksız çıgay amma: (KE 128r/17-18)
(çok muhtac fakir amma)
yoksız çıgay erdiñ (KE 190v/7)
(muhtac fakirdin)

yolsuz hüccetsiz (yolsuz izinsiz)
yolsuz hüccetsiz Resu:lniñ hali:fesin
neteg öldürür erdiler (KE 241r/19)

(yolsuz izinsiz Resulün halifesini nasıl
öldürürler)

za:hid pa:rsa: (zahid dindar)

za:hid pa:rsa: kişi erdi (NF 239/6)

zahmat meşakkat (zahmet meşakkat)

bu ka:fırlar zahmatını meşakkatlarını
körerbiz (NF 11/5)

(bu kafırlar zahmetini meşakkatını gö-
receğiz)

za'i:f yazukluk (zayıf günahkar)

menim za'i:f yazukluk ümmetlerim
birle (KE 238r/3)

(benim zayıf günahkar ümmetlerim ile)

zarar ziya:n (zarar ziyan)

közniñ zararı ziya:nı evvel bakmışda
bolur. (KE 95r/17)

(gözün zararı ziyamı önce baktığında
olur)

zişt be:meze cema:lsız (çirkin kötü
cemalsiz)

Lebu:za: ingen zişt be:meze cema:lsız
turur (NF 337/11)

(Lebuza çok çirkin kötü cemalsızdır)

b) Aynı Kelimenin Tekrarıyla Yapı- lan Yinelemeler

adın adın (başka başka)

tegme bir ayakı adın adın gevherdin
(KE 96r/4)

(her bir ayağı başka başka gevherden)

akıru akıru (yavaş yavaş)

akıru akıru tilin tepretip (KE 237r/17)

(yavaş yavaş dilini hareket ettirip)

akru akru (yavaş yavaş)

çerig aldı akru akru Kisra:ge bildürme-
din bir yıgaçlık yerge keldi (KE
231v/6)

(asker aldı yavaş yavaş Kisra'ya bil-
dirmeden ağaçlık yere geldi)

artuk artuk (fazla fazla, çok çok faz-
la, daha çok)

Atası 'Ayaznı artuk artuk sewer erdi
(KE 54r/16-17)

(Atası 'Ayaznı çok çok fazla severdi)

atlıg atlıg (adlı adlı)

körmes müsen Kün atlıg atlıg melik
bir tün yarımında (KE 76r/5-6)

(Kün isimli adlı melik bir gece yarısın-
da görmez misin?)

'aza:b 'aza:b (azap azap)

'aza:b 'aza:b teyür erdük (KE
114r/15)

(azap azap derdik)

azın azın (az az, azın azın, yavaş ya-
vaş)

azın azın çıktı bogun (ME 160/6)

(Mafsal (eklem) az az çıktı)

azın azın kaldırdı anı ol iş tapa (ME
68/2)

(o işe doğru onu az az kaldırdı)

azın azın içürdi anga kadgunı (ME
80/2)

(ona kaygıyı az az içirdi)

azın azın endürdi anı (ME 87/3)

(onu az az indirdi)

azın azın Resu:lka yakınrak keldi (KE
236v/4)

(yavaş yavaş Resule daha yakın geldi)

başga başga (başka başka)

Yu:suf tegme birin başga başga kuçup
(KE 73v/13)

(Yusuf her birisini başka başka kucak-
layıp)

başka başka (bk. **başga başga**, başka
başka)

bolgan tileklerin biriktürdi başka baş-

ka tilemedi (KE 213v/16)
(olan dileklerini biriktirdi başka başka dilemedi)

beşer beşer (beşer beşer)

beşer beşer nama:z bağışladı (KE 213v/5)

(beşer beşer namaz bağışladı)

birer birer (birer birer)

Resu:l ‘aleyhi’s-sela:m birer birer aytu berdi (KE 217v/12)

(Resul aleyhisselam birer birer söyle-yiverdi)

birin birin (birin birin)

birin birin kuçuştular (KE 105r/3)

(birin birin kucaklaştılar)

harfleri birin birin tedi (ME 104/3)

(harfleri birin birin dedi)

neçe künke teği kamug saha:ba birin birin kelip bey’et berdiler (NF 94/11)

(nice güne kadar bütün sahabe birin birin gelip biat ettiler)

bölük bölük (bölük bölük)

bölük bölük kıldı anı (ME 78/5; 88/8)

(onu bölük bölük kıldı)

bölük bölük kılındı ma:l (ME 159/4)

(mal bölük bölük edildi)

bölük bölük boldı nerse (ME 164/8)

(herşey bölük bölük oldu)

cema:’at cema:’at (bölük bölük)

andın song feri:şteler cema:’at cema:’at nama:z kılgaylar (NF 87/9)

(ondan sonra melekler bölük bölük namaz kılacaklar)

ellig ellig (elli elli)

ellig ellig er birle (KE 76r/2)

(elli elli asker ile...)

güru:h güru:h (güruh güruh, bölük bölük)

peri:ler güru:h güru:h meniñ yanımdın keçer erdiler (KE 206r/12)

(periler bölük bölük benim yanımdan geçerlerdi)

kaç kaç (tekrar tekrar)

kaç kaç yuldu (ME 92/5)

(tekrar tekrar çevirdi)

kat kat (kat kat)

kat kat kıldı bahşışni (ME 82/2)

(bahşışi kat kat artırdı)

peyga:mbarlarka bela: kat kat bolur se-va:blar kat kat bolmak için (NF 34/13-14)

(sevabların kat kat olması için peygamberlere bela kat kat olur)

katre katre (katre katre)

körklüg yañaklarındın katre katre yaş tama başladı (KE 237r/17)

(güzel yanaklarından katre katre yaş damlamaya başladı)

keje keje (hırıldamak)

keje keje kıldı ünide (ME 80/4)

(sisini hırıldatdı)

kes kes (kesik kesik)

kes kes kıldılar (KE 44v/6)

(kesik kesik ettiler)

yok erse seni kes kes kılır erdük (KE 230r/13)

(yoksa seni kesik kesik ederdik)

kesek kesek (parça parça)

kesek kesek boldı. (KE 121r/20)

(parça parça oldu)

kesük kesük (kesik kesik)

kesük kesük boldı (ME 160/2)

(kesik kesik oldu)

kıykım kıykım (parça parça)

ya’ni: eliglerin kıykım kıykım kıldılar (KE 86r/17-18)

(Yani ellerini parça parça ettiler)
koş koş (tekrar tekrar)
koş koş sözledi (ME 46/3)
(tekrar tekrar söyledi)
koşa koşa (tekrar tekrar)
koşa koşa kıldı sözni (ME 46/3)
(sözü tekrar tekrar söyledi)
kün kün (gün gün)
kün kün yaruklukı arta başladı (KE 6v/21)
(gün gün ışığı artmaya başladı)
mundag mundag (şöyle şöyle)
kim çıkmasa mundag mundag kınlar kılğumuz tedi (KE 221r/13-14)
(kim çıkmasa şöyle şöyle eziyetler edeceğiz)
nokta nokta (nokta nokta)
tama:m uçmah hu:rlarige nokta nokta üleşü berürler (KE 215r/17)
(bütün cennet hurilerine nokta nokta bölüştürüp verirler)
ögür ögür (bölük bölük)
Tanğrının di:ninge kirürler ögür ögür. (NF 83/7)
(Tanrının dinine bölük bölük girerler)
pa:ra pa:ra (pare pare, parça parça)
'Ataba pa:ra pa:ra bolmuş (NF 16/15)
(‘Ataba parça parça olmuş)
bu ulug taş pa:ra pa:ra boldı (NF 28/6-7)
(bu ulu taş pare pare oldu)
kolların kesip pa:re pa:re kıldı (KE 39v/11)
(kollarını kesip pare pare etti)
pa:re pa:re kıldı anı (ME 46/7; 78/5)
(onu pare pare etti)
ra:zdaş ra:zdaş (sırdaş sırdaş)
ra:zdaş ra:zdaş erenler (ME 125/1-2)
(sırdaş sırdaş erenler)

sança sança (kese kese)
buza yırtta çeke sança sança kınaguları (KE 249r/17-18)
(boza yırtta çeke kese kese eziyetleri)
sınıf sınıf (sınıf sınıf)
sınıf sınıf kıldı kita:bını (ME 82/2)
(kitabı sınıf sınıf ayırdı)
sıza sıza (sıza sıza)
sıza sıza çıkdı suv (ME 156/6)
(su sıza sıza çıktı)
tag tag (dağ dağ)
tag tag suw yığılmış (NF 73/10)
(dağ dağ su dolmuş)
türlü türlü (türlü türlü)
türlü türlü sözler kıldı bitigni (ME 97/3)
(türlü türlü sözler söyledi belgede)
türlü türlü kıldı anı (ME 101/4)
(onu türlü türlü kıldı)
türlüg türlüg (türlü türlü)
türlüg türlüg tonlar kedürdi (KE 32r/11-12)
(türlü türlü donlar geydirdi)
Süleyma:n peyga:mbarka bu mülki içinde hala:yıkga türlüg türlüg ni'metler aşatur erdi (NF 210/14)
(Süleyman peygambere bu mülkü içinde halka türlü türlü nimetler yedirirdi)
ura ura (vura vura)
kılıç birle ura ura öltürdiler (KE 163v/5)
(kılıç ile vura vura öldürdüler)
ülüş ülüş (bolük bölük)
ülüş ülüş boldı nerse (ME 180/7)
(herşey bölük bölük oldu)
üzüm üzüm (parça parça)
üzüm üzüm sözni tüzdüm tünle men (KE 249v/2)

(parça parça sözü düzdüm geceyle ben)

yence yence (kese kese)

Mu:si: kavmi kamug yence yence öldürdiler (KE 28v/16)

(Musa kavminin hepsini kese kese öldürdüler)

yığıp yığıp (yığıp yığıp)

Kurayşî:larnı yığıp yığıp keldi (NF 13/15)

(Kureyşileri yığıp yığıp geldi)

yigrenü yigrenü (iğrene iğrene)

yigrenü yigrenü öz etlerini yeyürler (NF 67/3)

(iğrene iğrene kendi etlerini yerler)

yok yok (yok yok)

menim ol işke rızam yok yok. (KE 92r/5)

(benim o işe rızam yok yok)

yüzer yüzer (yüzer yüzer)

Mekkening uluglarına yüzer yüzer teweler berdi (NF 75/12)

(Mekkenin ulularına yüzer yüzer develer verdi)

za:r za:r (bağıra çağıra)

Yu:suf fira:kında za:r za:r yığılayur erdi (KE 108r/20)

(Yusuf hasretinden bağıra çağıra ağılyordu)

takı za:r za:r yığılayur (NF 11/14-15), (NF 176/7-8)

(ve bağıra çağıra ağılıyor)

za:r u za:r (bağıra bağıra)

za:r u za:r yığılayu (NF 196/17)

(bağıra bağıra ağılyarak...)

za:r ve za:r bk. za:r u za:r (bağıra bağıra)

munung 'ışkıdın za:r ve za:r yığılamsam (NF 182/11)

(bunun aşkından bağıra bağıra ağılamsam)

zi:nha:r u zi:nha:r (sakın ha sakın)

zi:nha:r u zi:nha:r peyga:mbarnı öldi temeng! (NF 92/12)

(sakın ha sakın peygamberi öldü demeyin)

c) Zıt Anımlı Kelimelerden Oluşan Yinelemeler

agış iniş (yokuş iniş)

agışı inişi telim (KE 225v/8)

(yokuşu inişi çok)

almak satmak (almak satmak)

yani almak satmak ahka:mını takı bilmek kerek. (NF 230/12)

(yani almak satmak usulünü dahi bilmek gerek)

ol ma'ni:din kim almakı satmakı şer'an reva: bolmas (NF 284/9)

(o sebepten ki alması satması şeran uygun değildir)

astın üstün (aşağı yukarı)

astın üstün 'arş-ı süreyya:ga (KE 37v/13)

(aşağı yukarı arş-ı süreyyaya)

Hak te'a:la:nı yokaru kuyı astın üstün ilgerü artgaru birle ya:d kılsa ka:fir bolur. (KE 211v/4)

(Hak tealayı yukarı aşağı, aşağı yukarı ileri geri ile yad etse kafir olur)

astın üstün bakalar (KE 114v/19)

(aşağı yukarı bakalar)

barı yokı (varı yoğu)

barı yokını aldı anıng (ME 112/2)

(onun varını yokunu aldı)

barmak kelmek (varmak gelmek)

ol barur kelür fula:n tapa (ME 137/2)

(o filan tarafa varır gelir)

baru kelü (vara gele)

ol baru kelü turur fula:nka (ME 137/2)
(o filana vara gele durur)

bay çıgay (zengin yoksul)

Mısır eliniñ şehri: rüsta:sı, bayı çıgayı,
erkegi tişisi kim (KE 75r/10)

(Mısır şehrinin köylüsü, zengini fakiri,
erkeği dişisi kim)

berim alım (verim alım, alış veriş)

berim alım edişdi anıng birle (ME
118/3)

(onun ile alış veriş yaptılar)

burunkılar soñğılar (evvelkiler son-
rakiler)

burunkılarımızga soñğılarımızga ol
kün 'i:d bolsun (KE 171v/19)

(evvelkilerimize sonrakilerimize o gün
bayram olsun)

dost düşmen (dost düşman)

tañlası dost düşmenga haber boldı (KE
219r/12-13)

(yarın dost düşmana haber oldu)

er hatun (erkek kadın)

beni: İsrâ:'i:l ulug kiçig, er hatun yeti
tün kün küyüp turdılar (KE 119r/2)

(Beni İsrail büyük küçük, erkek kadın
yedi gece gündüz beklediler)

on kün keçti er hatunga hatun erge ya-
vunmadılar (KE 154r/9-10)

(on gün geçti erkek kadına kadın erke-
ğe yaklaşmadılar)

erkek tişi (erkek dişi)

erkeki tişisi nezza:rega çıkıp (KE
97r/8)

(erkeği dişisi nezzareye çıkıp)

erkekli tişili (erkekli dişili)

ol tagda erkekli tişili eki arslan yoluktu
(KE 144r/21)

(o dağda erkekli dişili iki arslan karşı-
sına çıktı)

evveli:n a:hiri:n (öncesi sonrası)

evveli:n a:hiri:n arasında (KE 15r/10)

(öncesi sonrası arasında)

evveli:n a:hiri:n halkı yığılsun (KE
249r/4-5)

(öncesinin sonrasının halkı toplansın)

hatun er (kadın erkek)

on kün keçti er hatunga hatun erge ya-
vunmadılar (KE 154r/9-10)

(on gün geçti erkek kadına kadın erke-
ğe yaklaşmadılar)

irakdın yakındın (uzaktan yakından)

ey babam, bu cum'ada irakdın yakındın
üküş saha:balar kelgey (NF 105/14-15)

(ey babam, bu Cumada uzaktan yakın-
dan çok sahabeler gelecek)

ıssıg sawuk (sıcak sovuğ)

boyları tüslüg ıssıg sawukdın saklayu
teg (KE 175r/12-13)

(vücudu tüylü sıcak sovuğtan saklıyor
gibi)

ilgerü artgaru (ileri geri)

Hak te'a:la:nı yokaru kuyı astın üstün
ilgerü artgaru birle ya:d kılsa ka:fir bo-
lur. (KE 211v/4)

(Hak tealayı yukarı aşağı alтта üstte ile-
ri geri ile ansa kafir olur)

ilgeri artkarı (ileri geri)

ilgeridin artkarıdın bir teg körünür er-
di. (KE 194v/19-20)

(ileriden geriden bir gibi görünüdü.)

ingen aşgan (inen yükselen)

bu beşik tuşunda ingen aşgan ne turur?
(KE 18v/11-12)

(bu beşik karşısında inen yükselen ne
olur?)

katıg yumşak (katı yumuşak)

yaşıl kızıl kök katıg yumşak (KE 6r/1)
(yeşil kızıl gök, katı yumuşak)

keçe kündüz (gece gündüz)
keçe kündüz aña tapınur (KE 142v/21)
(gece gündüz ona tapınır)
keçe kündüz özi yalguz kadgu emgek yüklenip (KE 22v/10)
(gece gündüz kendisi yalnız kaygı üzüntü yüklenip)
kedip keldi (gidip geldi)
cebre'il 'as katır münüp, kaling barçın kedip keldi. (NF 33/1-2)
(Cebrail as katır binip, kalın ipek kumaş gidip geldi)
kış yay (kış yaz)
biz ya:ba:nda kış yay emgenürmiz (KE 18r/4-5)
(biz kırda kış yaz zahmet çekeriz)
kirer çıkar (girer çıkar)
ol altı hatun Zeli:ha: katıga kirer çıkar erdiler (KE 85r/11-12)
(o altı hatun Zeliha yanına girer çıkardılar)
kirip çıkıp (girip çıkıp)
Seddige Zü'l-Karneyn kirip çıkıp işlemek için kapug kılmış erdi (KE 176r/3-4)
(Sete Zülkerneyn girip çıkıp işlemek için kapı yapmışlardı)
odaglı uykulu (uyanık uykulu, uyku uyanıklık)
odaglı uykulu arasında A:demnüñ (KE 7v/6)
(uyku uyanıklık arasında Ademin...)
ölüg tiriğ (ölü diri)
beşinci ölüg tiriğ anlarga muhta:c (KE 18r/21)
(beşinci ölü diri onlara muhtac)
ön art (ön art)
ew buzgalı tepünse bakmas öñige artka (KE 80v/14)

(ev bozulalı tepinse önüne ardına bakmaz)
öngi songı (önü sonu)
öngi songı eksük bitig (ME 71/8)
(önü sonu eksik belge)
önglü songlu (önlü sonlu)
önglü songlu boldı işler (ME 203/1)
(işler önlü sonlu oldu)
öñinde soñında (önünde sonunda)
kulları öñinde soñında olturup (KE 124v/13)
(kulları önünde sonunda oturup)
öñli soñlı (önlü sonlu)
ferişteler öñli soñlı secde kılmış (KE 9r/7)
(melekler önlü sonlu secde kılmış)
sag sol (sağ sol)
meniñ sağımını solımını kuçup yatsunlar. (KE 165r/7)
(benim sağımı solumu kucaklayıp yatsınlar)
saginga solinga bahtı (NF 440/7)
(sağına soluna baktı)
sagga solga (sağa sola)
sagga solga, üstünge astınga karadı (KE 81v/14-15)
(sağa sola, üstüne altına baktı)
seferde hazienda (savaşta barışta)
telim haklar bizniñ üze va:cib kıldıñ, seferde hazienda ... (KE 193r/9-10)
(çok haklar bizim üzerimize vacib kıldın, savaşta barışta)
sücüg açığ (tatlı acı)
ürün kara, sücüg açığ, sarıg (KE 6r/1)
(beyaz siyah, tatlı acı, sarı)
tün kün (gece gündüz)
yeti tün kün yer tependi (KE 16r/21)
(yedi gece gündüz yer titredi)

biri biri songıca yörüdi tün kün (ME 194/8)

(gece gündüz biri biri arkasından yürüdü)

tüni küni Hak birle bolsang (NF 129/13)

(gece gündüz Hak ile olsan)

tün kündüz (gece gündüz)

ta:'at kılır tün kündüzün (KE 2v/6)

(gece gündüz ibadet eder)

tün kündüz ru:ze tutup (KE 226v/7)

(gece gündüz oruç tutup)

uçuzlık kızlık (bolluk kıtlık)

uçuzlık kızlık tegme biri yetti yıl bolgusu turur (KE 90r/13-14)

(bolluk kıtlık her biri yedi yıl sürecektir)

ulug kiçig (büyük küçük)

beni: İsrâ:'i:l ulug kiçig, er hatun yeti tün kün küyüp turdılar (KE 119r/2)

(beni İsrail büyük küçük, erkek kadın yedi gece gündüz bekleyip durdular)

Medi:ne içinde cümle ulug kiçig cümle kadgurup yıgladılar (NF 104/7)

(Medine içinde cümle büyük küçük cümle üzülüp ağladılar)

ürün kara (beyaz siyah)

ürün kara, sücüg açig, sarig (KE 6r/1)

(beyaz siyah, tatlı acı, sarı)

üstün astın (üst alt)

sagga solga, üstünge astınga karadı (KE 81v/14-15)

(sağa sola, üstüne altına baktı)

yawuz yahşı (kötü iyi)

bu kün munça hala:yık yawuz yahşı (KE 27r/15)

(bu gün bunca halk kötü iyi)

yokaru kuyı (yukarı aşağı)

Hak te'a:la:nı yokaru kuyı astın üstün ilgerü artgaru birle ya:d kılsa ka:fir bo-

lur. (KE 211v/4)

(Hak tealayı yukarı aşağı, altta üstte, ileri geri ile ansa kafir olur)

ç) Fiillerin ve isimlerin olumlu+olumsuz şekliyle yapılan yinelenmeler

arıg arıgsız (temiz pis)

arıgın arıgsızın bilmesler (KE 213r/9-10)

(temizini pisini bilmezler)

ve arıg arıgsız, tatlıgısız (KE 6r/2)

(ve temiz pis, tatsız)

bersen bermeseñ (versen vermesen)

eger nerse bersen bermeseñ hürmetin (KE 184v/13-14)

(eger ne versen vermesen hürmetin)

keçmiş keçmedük (geçmiş geçmedik, gelmiş gelecek)

meniñ keçmiş keçmedük yazuklarımı yarlıkadı (KE 210v/19)

(benim geçmiş geçmedik günahlarımı affetti)

yazukluğlık yazuksızlık (günahkarlığım günahsızlığım)

menim yazukluğlıkım yazuksızlıkım belgülüg bolmagunça çıkmassen. (KE 90v/5)

(benim günahkarlığım günahsızlığım ortaya çıkmayınca çıkmayacağım)

d) Kelime+ayrılma hâli+kelime+yönelme hâli şeklindeki yapılar

eligdin eligge (elden ele)

eligdin eligge berdiler (KE 102v/15)

(elden ele verdiler)

ferşdin arşka (ferşden arşa)

ferşdin arşka tegi yeter adımı (KE 238r/19-20)

(adımı ferşden arşa kadar uzanır)

maşrıkdın magrıbgı (maşrıkdan mağrıbe, doğudan batıya)

maşrıkdın magrıbgı teğı (KE 4v/3-4)
(doğudan batıya kadar)

maşrıkdın magrıbgı teğı hoş yıdıg bolgay (NF 64/3)

(doğudan batıya değıñ güzel koku olacak)

e) İlk hece + p + Kelime Gövdesi şeklindeki yapılar

appak (apak)

appak boldı (ME 164/5)

(apak oldu)

kapkara (kapkara)

kapkara boldı (ME 164/5)

(kapkara oldu)

beşi:rning yüzi kapkara boldı (NF 34/2)

(Beşir'in yüzü kapkara oldu)

ol ak taş kapkara boldı tep aydılar (NF 38/15-16)

(o taş kapkara oldu diye söylediler)

sapsarıg (sapsarı)

bakar, yüzi muca:hide takı riya:zatdın sapsarıg bolmuş (NF 148/15-16)

(bakar, yüzü mücadele ve riyazetten sapsarı olmuş)

tüptüzi (düpdüz)

arası butak yapurgak tal çeçekler tüptüzi (KE 68r/21)

(arası budak yaprak dal çiçekler düpdüzi)

f) Kalıp ifadeler

açlık susağlık (açlık susuzluk)

amma: açlık susağlıkga ferya:d kılurlar. (KE 102r/13-14)

(amma açlık susuzluğa feryad ederler)

açıgı sasıgı (acı kokmuş)

teñizlerniñ açıgı sasıgı ol tu:fa:nda ölgülerdin turur (KE 26v/8-9)

(denizlerin acısı pis kokusu o tufanda ölgülerin yüzündendir)

ağız burun (ağız burun)

ögsüzler ma:lın yegen karınların köz kulakların, ağız burunlarının ot yalınlar çıkıgı (KE 249r/9-10)

(öksüzler malını yiyenlerin karınlarından göz kulaklarından, ağız burunlarından ateş çıkıgı)

'a:lim za:hid (alim zahid, erenler)

'a:limler za:hidler Süleyma:nnıñ tahtı üze oturup (KE 144v/8)

(alimler zahidler Süleyman'ın tahtı üzerine oturup)

altun kümüş (altın gümüş)

takı altun kümüş keltürdi (NF 108/7)

(ve altın gümüş getirdi)

arıp açıp (yorulup acıkıp)

arıp açıp bir kendge kirdi (KE 143v/2)

(yorulup acıkıp bir şehire girdi)

arıp açıp agzın açıp kelür (KE 147r/13)

(yorulup acıkıp ağızını açıp gelir)

'arş efla:k (arş göz)

'arş efla:knı, uçmahnı tamugnı özindin astın kördi (KE 209r/15)

(arşı göğü, cenneti cehennemi kendinden aşağıda gördü)

'arş kürs (arş kürs)

'arş kürsi:ni, hica:bları yaratırda (KE 210v/16)

(arşı kürsü, perdeleri yaratırda)

'arşdın kürsi:din keçti (KE 211r/21)

(arşdan kürsiden geçti)

aş su (yemek su)

aş su içmekni sakınmadılar (KE 154r/10)

(yemek su içmekden çekinmediler)
kırk kün aş su bermedi (KE 113v/6)
(kırk gün yemek su vermedi)
aş suw (bk. **aş su**)
aşğa suwga muhta:c bolmadılar. (KE 93r/14)
(yemeğe suya muhtaç olmadılar)
ata ana (baba anne)
Hak te'a:la:ning hoşnu:dlukı ata ana hoşnu:dlukı içinde turur (NF 283/7-8)
(Hak tealanın rızası baba ana rızası içindedir)
atadın anadın adrıldım (KE 79r/13-14)
(babadan anadan ayrıldım)
atalıg analıg (babalı analı)
atalıg analıg oğlan tiler erdi (KE 184v/15)
(babalı analı oğlan dilerdi)
atasız anasız (babasız anasız)
atasız anasız temegil (KE 184v/18)
(babasız anasız deme)
ay kün (ay güneş)
ol on bir yulduz takı ay kün kelsün (NF 355/2)
(o on bir yıldız ve ay güneş gelsin)
bu on bir yulduzlar ay kün birle (KE 67v/5)
(bu on bir yıldızlar ay güneş birlikte)
ayı küni (ay günü)
kaçan Meryemniñ ayı küni yavuştı erse (KE 169r/10)
(Ne zaman ki Meryem'in ayı gününü yaklaştıysa)
'aziz arıg (ulu temiz)
mundag 'aziz arıg başçını (KE 208/3)
(bunu gibi ulu temiz önderi)
bagrı başı (bağır baş)
közi yaşı, bagrı başı birle aytur (NF 182/16)

(gözü yaşı bağrı başı ile söyler)
baka aylanu (baka döne)
baka aylanu turdı ekin yeringe (ME 169/7)
(baka döne ekin yerine durdu.)
baş adak (baş ayak)
başın adakın kesip (KE 72v/12)
(başını ayağını kesip)
ferya:d kılıp baş ayak yalañ keldi (KE 185v/2)
(feryad kılıp baş ayak yalın geldi)
uş bu dünya: içre kördüm baş ayak to-lug çoğı (KE 238v/4)
(bu dünya içinde gördüm, baş ayak gü-rültü dolu)
baş bagır (baş bağır)
bu ekki yanıñ başları bagırları, tutkaları kirişleri tüz muva:fık tururlar. (KE 211v/8)
(bu iki yanın başları bağırları, sapları kirişleri düz uygun dururlar)
başı közi (başı gözü)
başı közi kanga bulgandı (KE 24r/18)
(başı gözü kana bulandı)
bay boynagu (zengin isyankar)
baylar boynagular zahmet bere başla-dılar (KE 195r/3)
(zenginler isyankarlar zahmet vermeye başladılar)
boy süñük (et kemik)
boyuñni süñüküñni yop mu turursem (KE 226r/2)
(etini kemiğini yok etmek mi istersin?)
bukün yarın (bugün yarın)
bukün yarın a:hiratka bargaysen (NF 323/3)
(bugün yarın ahirete varacaksın)
çeynep bırakıp (çiğneyip bırakıp)

ol ta'a:mdın çeynep bırakıp turur erdiler (NF 34/3)

(o yemekten çiğneyip bırakıp dururlardı)

di:v peri: (dev peri)

eger di:v peri: a:feti teggen bolsa (KE 203r/5)

(eğer div peri zararı değer olsa)

kamug di:v peri: uçar kuşlar Süleyman:nga yığıldılar (KE 145r/1)

(bütün dev peri uçan kuşlar Süleymanın yanına geldiler)

edgüleri arıgları (iyileri temizleri)

edgüleri arıgları ol yarlıgını bitiyürler. (KE 117r/13)

(iyileri temizleri o femanı yazarlar)

el adak (el ayak)

elgin adakın bağladı (KE 51v/4)

(elini ayağını bağladı)

elgin ayakın bağlamagıl (KE 187v/16)

(elini ayağını bağlama)

elgini adakını katıg bağladı (NF 96/15)

(elini ayağını iyice bağladı)

eli küni (eli günü)

eli küni emgekke tüşdiler (KE 44v/20)

(eli günü zahmete düştüler)

eli küni bizdin algay (KE 148r/8)

(eli günü bizden alacaklar)

ema:netlig hıya:netlig (emanetlik hiyanetlik)

ema:netlig hıya:netligda asıglıg (KE 221r/1)

(emanetlik hiyanetlikde faydalı)

emgeksiz tileksiz (zahmetsiz isteksiz)

savma'a içinde emgeksiz tileksiz ru:zi: tegürdi. (KE 167r/5-6)

(ibadethane içinde zahmetsiz isteksiz oruç tuttu)

et şeker (et şeker)

toygınça et şeker yediler (KE 118v/20)

(doyana kadar et şeker yediler)

hakkı hürmeti (hakkı hürmeti)

İdiya: Ebu: Bekrniñ sıdki hakkı hürmeti a:hir demde (KE 239r/10)

(Ey Allahım, Ebu Bekir'in hakkı hürmeti son demde)

ıslanmak sasımak (ıslanmak kokmak)

şehrge kirdi erse kurumuş ölügler kördi ıslanmay sasımay turur (KE 173v/20-21)

(şehir girdiğinde kurumuş ölümler gördü ıslanmadan kokmadan durur)

ini aganı (kardeş ağabey)

tirig koymagan bir ini aganı (KE 197v/2)

(bir kardeşi ağabeyi diri koymagan)

izleyü isteyü (izleyerek isteyerek)

andın song ka:fırlar peyga:mbar 'as'-nung izini izleyü isteyü keldiler ga:r agzına tegi (NF 21/11-12)

(ondan sonra kafirler peygamberin izini izleyerek isteyerek geldiler mağara ağzına değin)

kaçmak korkmak (kaçmak korkmak)

men kaçmış korkmuş kişimen (KE 143v/18)

(ben kaçmış korkmuş kişiyim)

kadgu emgek (kaygı emek)

keçe kündüz özi yalguz kadgu emgek yüklenip (KE 22v/10)

(gece gündüz kendisi kaygı zahmet yüklenip)

kadgu hasrat (kaygı hasret)

takı hatunı kadgu hasrat birle şehirke barıp turur erdi. (NF 333/16)

(ve hatunu kaygı hasret ile şehre varıp dururdu)

takı benim kadgum hasratım andag zi-
ya:da boldı (NF 242/8)

(ve benim kaygım hasretim onun gibi
ziyade oldu)

kan yaş (kan yaş)

közlerindin kan yaş akıtı (KE 75r/20)

(gözlerinden kan yaş akıtarak)

meha:sinlarındın kan yaşları akar erdi
(NF 76/17-77/1)

(sakallarından kan yaşları akardı)

kap karındaş (akraba kardeş)

hatunı birle adın kap karındaşnı köçü-
rüp keliñ. (KE 105r/7)

(karısı ile başka akraba kardeşini gö-
çürüp gelin)

kap karındaşdın kesildi (KE 108v/1)

(akraba kardeşten ayrıldı)

karı buzı (karı buzı)

keçti behmen zemheri: kış kalmadı ka-
rı buzı (KE 68r/18)

(geçti karakış zemheri kış kalmadı ka-
rı buzı)

kızları hatunları (kızları hatunları)

ertesi Fa:tıma katinga Kurayş kabi:la-
sıning kızları hatunları müba:rekba:d
kılı kirdiler (NF 160/5)

(ertesi gün Fatıma yanına Kureyş kabi-
lesinin kızları hatunları tebrik ederek
girdiler)

kiş kunduz (samur kunduz)

yerde yügrüp çift alışır as tekin kiş
kunduzı (KE 68v/4)

(yerde yürüyüp eş alışır as tekin samur
kunduzu)

kol but (kol but)

butlarınñ kolu butı sınık (KE 39v/15)

(butlarının kolu butu kırık)

bir kimerse keldi kolum butumnu mun-
dag kıldı (KE 240v/18)

(bir kimse geldi kolumu butumu bu-
nun gibi kıldı)

körmişim işitmişim (görmüşüm işit-
mişim, görüp duyduğum)

körmişim işitmişimni aytu berdim (KE
229r/15)

(görüp duyduğumu söyledim)

köşkleri sara:yları (köşkleri sarayları)

Şamnung köşkleri sara:yları manga
köründi (NF 30/6)

(Şamın köşkleri sarayları bana göründü)

Yemen şehrining köşkleri sara:yları
manga köründi (NF 30/7-8)

(Yemen şehrinin köşkleri sarayları ba-
na göründü)

köz kaş (göz kaş)

köz kaşı kamug nu:ra:ni: (KE 187r/20)

(gözü kaşı hepsi nurani)

biri biringe köz kaş atışdılar (ME
197/1)

(biri birine göz kaş ettiler)

köz köñül (göz gönül)

közleri köñülleri birle Yu:suf cema:lin
körüp (KE 86r/14-15)

(gözleri gönülleri ile Yusuf cemelini görüp)

köz kulak (göz kulak)

ögsüzler ma:lın yegen karınlarınñ köz
kulaklarından, ağız burunlarından ot
yalınlar (KE 249r/9-10)

(öksüzler malını yiyen karınların, göz ku-
laklarından ağız burunlarından ateşler..)

kumri bülbül (kumru bülbül)

kumri bülbül mukri: bolup ün tüzer tün
kündüzi (KE 68v/5)

(kumru bülbül kuran okuyucu olup ge-
ce gündüz çağırırlar)

kuş kumurs (kuş kumru)

kuş kumursga yemesün tep (KE
92v/11)

(kuş kumru yemesin diye)

kuş kurt (kuş kurt)

men körmedin kuş kurt yesün tedi (KE 38r/9)

(ben görmeden kuş kurt yesin dedi)

ve kuş kurtlarını ve feriştelerni (KE 3v/2)

(ve kuş kurtlarını ve meleklerini)

lutfi keremi (lutfu keremi)

veli:kin Hak te'a:la:ning lutfi keremi mening üze mundag turur (NF 36/7)

(velakin Hak tealanın lutfu keremi benim üzerime bunun gibi durur)

ma:l sara:y (mal saray)

ma:lın sara:yın yer kuyı idgıl (KE 125v/19)

(malını sarayını yerin dibine gönder)

mü'min ka:fir (mümin kafir)

mü'min ka:fir Nu:h oğlanlarından tug-dılar (KE 27r/15-16)

(mümin kafir Nuh oğlanlarından doğdular)

mü'min musulma:n (mümin müslüman)

Hak te'a:la:dın mü'min musulma:n kul tilekini tilese (NF 313/3)

(Hak tealadan mümin müslüman kul dileğini dilese)

na:n balık (ekmek balık)

na:nı balıkı tapmadılar (KE 129v/16-17)

(ekmeği balığı bulmadılar)

oglu kızı

andın ogul kız bol[ma]dı (NF 6/12)

(ondan oğlu kızı olmadı)

biz hem ogul kızga andag küwenürmiz (KE 172v/4)

(biz hem oğul kıza öyle güveniriz)

köplük birle küvendiler ogul kız ma:l tıvarda (ME 196/7)

(çok fazlasıyla oğul kız mal servete güvendiler)

ogul kızsız (oğul kızsız)

ogul kızsız yana biregüniñ (KE 186r/1-2)

(oğul kızsız yine birisinin)

ok ya (ok yay)

men takı ok ya aldım (NF 31/16)

(ben dahi ok yay aldım)

olturgu tayangu (oturulacak dayanılacak)

olturgu tayangu orun (KE 85r/16)

(oturulacak dayanılacak yer)

ot suv (ot su)

ha:li boldı otdın suvdın yer (ME 15/3)

(yer ottan sudan hali oldu)

ot suvsız (ot susuz)

kişisiz ot suvsız yerde koddı (KE 48r/3)

(insansız ot susuz yerde koydu)

otsuz suvsuz (otsuz susuz)

otsuz suvsuz boldı kişilerin yöresi (ME 3/5)

(kişilerin yöresi otsuz susuz oldu)

saç sakal (saç sakal)

ey anam oglı saçım sakalım tutmagıl (KE 126v/11-12)

(ey anam oğlu saçımı sakalımı tutma)

saçın sakalın boyadı (ME 128/2)

(saçını sakalını boyadı)

saçı sakalı akarmış (NF 285/16-17)

(saçı sakalı ağarmış)

suvsuz otsuz (susuz otsuz)

suvsuz otsuz boldı yer (ME 15/3)

(yer susuz otsoz oldu)

otsuz suvsuz yer (ME 15/3)

(otsuz susuz yer)

süñü kılıç (süngü kılıç)

kamugni süñü kılıç birle sançtılar (KE 165r/16)

(hepsini süngü kılıç ile kestiler)

şehri rüsta:sı (şahirlisi köylüsü)
Mısır elinin şehri rüsta:sı, bayı çıgayı, erke-
gi tişisi kim satgın alguga (KE 75r/10)
(Mısır memleketinin şehirlisi köylüsü, zen-
gini yoksulu, erkeği dişisi ki satın alana...)
tag dere (dağ dere)
taglar dereler suw birle toldı. (KE
147r/11)
(tağlar dereler su ile doldu)
tag teñiz (dağ deniz)
ol Hızır birle eş bolup tag teñizlerni
kezgen (KE 158r/12)
(o Hızır ile eş olup dağ denizleri gezen)
takva: perhi:z (takva perhiz)
takı ‘ömrini takva: perhi:z birle keçü-
rür erdi (NF 219/14)
(ve ömrünü takva perhiz ile geçirirdi)
taş temür (taş demir)
taş temür birle tam kılalın (KE
205v/11)
(taş demir ile tam kılalım)
taş toprak (taş toprak)
taş toprak birle urdılar (KE 153r/1)
(taş toprak ile vurdular)
tewe uy (deve sığır)
teweler uylar soyup şükra:ne berdiler
(KE 132r/7)
(develer sığırlar kesip şükra:ne verdiler)
ton edük (don ayakkabı)
ton edük yaga başladı (KE 118v/16)
(don ayakkabı yağmaya başladı)
uçmah tamug (cennet cehennem)
uçmahnı tamugnı özindin astın kördi
(KE 209r/15)
(cenneti cehennemi kendinden aşağıda
gördü)
‘ulema: ‘urafa: (bilginler arifler)
takı ‘ulama:ka ‘urafa:ka ihsa:n ve
in’am kıldı (NF 424/12-13)

(ve bilginlere ariflere ihsan ve bağışta
bulundu)
uzunun enin (uzununu enini)
uzunun enin kördiler (KE 176r/2-3)
(uzununu enini gördüler)
yay ok
yay ok yok erdi (KE 133v/8)
(yay ok yoktu)
yegü içgü (yiyecek içecek)
yegü içgü bulmazmız (KE 227v/9-10)
(yiyecek içecek bulamıyoruz)
bir ay yegü içgüge bolup (KE 29v/18-19)
(bir ay yiyecek içecek olup)
yegüçe keygüçe* (yiyecek içecek)
yegüçe keygüçe ma:lım bar (KE 79v/17)
(yiyecek içecek malım var)
yel bulıt(-bulut) (yel bulut)
yagmur yagdurttı yel bulıtka; yagdurdı
yel bulıtnı (ME 215/7)
(yağmur yağdırdı yel buluta; yağdırdı
yel bulutu)
yel bulut teg keldi (KE 78v/13-14)
(yel bulut gibi geldi)
yem içim (yiğim içim)
yem içim birle karnı toydı erse (KE
213r/8)
(yiğim içim ile karnı doydusa)
yemedi içmedi (yemedi içmedi)
yemedi içmedi söz sözleşgü vakt boldı
erse (KE 120r/19)
(yemedi içmedi söz söyleyerek vakt
olduysa)
yemek içmek (yemek içmek)
bir yemek içmek ekinçi ogul kız (KE
167r/4-5)
(bir yemek içmek ikinci ogul kız)
özini yemek içmekdin takı (NF 264/7)

(kendisini yemek içmekten ve...)
yer kök (yer gök)
yerni kökni yaratgan Tangrı (NF 79/12-13)
(yer göğü yaratan Tanrı)
yerni kökni yaratgan Teñriga tapunur-miz (KE 233r/14)
(yeri göğü yaratan Tanrıya ibadet ederiz)
yığıp terip (yığıp derip)
sünüki kayda erse yığıp terip keltürdi (KE 165v/19-20)
(kemiği neredeyse yığıp derip getirdi)
yiñcü gevher (inci gevher)
yiñcü gevher birle tolug. (KE 174r/4)
(inci gevher ile dolu)
yürekim köksüm (yüreğim göğsüm)
müba:rek elgini yürekim köksüm üze koydı erse (NF 102/8)
(mübarek elini yüreğim göğsüm üzerine koyduysa)

yüz agız (yüz ağız)
yüz agız egri etgen (ME 1/4)
(yüz ağız eğri eden)
yüzi agzı egri bolmış er (ME 1/4)
(yüzü ağız eğri olan adam)
yüzi közi (yüzü gözü)
yüzi közi kanga bulgandı (KE 73v/12)
(yüzü gözü kana bulandı)
yüzün başın (yüzün başın)
Ma:rya:b yüzün başın aşak saldı (KE 125r/17)
(Maryab yüzün başın aşağı saldı)
(zahid dindar kişiydi)
zina: liva:tat (zina livata)
Mü'minler haremîne hıya:net közün bakgan zina: liva:tat kılğanlar (KE 249r/10)
(Müminler evine hainlik gözüyle bakan zina livata kılanlar)

Kaynakça

- AĞAKAY, M. A. (1953a), "İkizlemeler Üzerine", *Türk Dili*, C II, S 16, Ankara, s. 189-191.
- AĞAKAY, M. A. (1953b), "İkizlemeler Üzerine II", *Türk Dili*, C II, S 17, Ankara, s. 268-271.
- AĞAKAY, M. A. (1954), "*Türkçede Kelime Koşmaları*", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara.
- ATA, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiyâ*, TDK Yayınları, C. I-II, Ankara.
- ATA, Aysu (1998), *Nehcü'l-Ferâdis* (Dizin Sözlük), TDK Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Erhan (1997), "*Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler*", *Türk Dili*, S. 544, Nisan, s. 417-421.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2001), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, TDK Yayınları, Ankara.

- ÇAĞATAY, Saadet (1978), “Urgurcada Hendiadyoinler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara, s. 29-66.
- ECKMANN, János (1995), *Nehcü'l-Ferâdis* (Metin-Tıpkıbasım), Haz. Semih TEZCAN – Hamza ZÜLFİKAR, TDK Yayınları, Ankara.
- EREN, Hasan (1949), “İkiz Kelimelerin Tarihine Dair”, *AÜ, DTCF Dergisi*, C. VII, S II, Ankara, s. 283-286.
- FOY, Karl (1899), “Studien zur Osmanischen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge “ana baba”, II, 2. Bölüm, Berlin, s. 105-136.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1981), *Türk Dilinde İkileme*, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- MARCHAND, H. (1952), “Alliteration, Ablout und Reim in der Türkischen Lwillingsformen”, *Oriens*, C. V, Leiden, s. 60-69.
- ÖLMEZ, Zuhal Kargı (1997), “Kutadgu Bilig’de İkilemeler 1”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 7.
- ŞEN, Serkan (2002), *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- TEKİN, Talat (1995), “İkilemeler”, *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 15-17.
- TİETZE, Andreas (1966), “*Reduplikasyon ve (r) İle Kurulmuş Çift Sözcükler*”, Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara, s. 423-429.
- TOPARLI, Recep (1995), *Harezmi Türkçesi*, Seyran Yayınları, Tokat.
- TUNA, Osman Nedim (1948), “Türkçede Tekrarlar”, *İÜ, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, İstanbul, s. 429-447.
- TUNA, Osman Nedim (1986), “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, s. 163-228.
- VOGELİN, C. F.- ELLİNGHAUSEN, M. E. (1945), “Türkçenin Yapısı Bahis 12. Tekrarlama”, *AÜ, DTCF Dergisi*, C. IV, S. 1, Kasım-Aralık, Ankara.
- YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb*, TDK Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Nuri (1998), “İkilemelerdeki İlginç Problemler”, *Bahşi Ögdisi, Klaus Röhrborn Armağanı*, Hz. J.P. Laut, Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul:Simurg Yayınları, s. 419-127.

Açıklamalar

- 1 İkilemelerin bu yönüne, sözlüklerde ve dizinlerde gereğince dikkat edilmektedir. Aslında ikilemeler ayrı bir kelimedir ve oluştuğu kelimelerden az veya çok farklı anlamlara gelirler. Bu sebeple ikilemeler, sözlük ve dizinlerde madde başında veya madde başı kelime içerisinde ayrı olarak belirtilmelidir.
- 2 Bu konuda geniş bir yazı Arş. Gör Serkan ŞEN tarafından hazırlanmaktadır. Bahsettiğimiz örneği onun hazırlamakta olduğu çalışmasından almış bulunuyoruz. Bunun yanında bu hazırlanan yazı bize şunu gösterdi ki, ikilemelerin oluşumunda kültür ve din değişiminin büyük etkisi olmakta, daha önceki dinde ve kültürdeki anlamını yitiren kelimeler, varlıklarını ikilemelerde sürdürmektedirler. İkilemeler, Türk kültüründeki değişimleri bize göstermesi bakımından ilgi çekici bir görünüm arz ederler.
- 3 Bu eserler için ECKMANN (1995), ATA (1997, 1998) ve YÜCE'nin (1993) çevriyazı çalışmalarından istifade edilmiştir.
- 4 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. FOY (1899), VOGELIN-ELLINGHAUSEN (1945), TUNA (1948;1986), EREN (1949), MARCHAND (1952), AĞAKAY (1953a-1953b-1954), ÇAĞATAY (1978), TIETZE (1966), HATİBOĞLU (1981), TEKİN (1995), YÜCE (1998).
- 5 Harezmi Türkçesinin devamı olan Çağatay Türkçesi ve 11. yy'dan sonra yazı dili olan Batı Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi eserleri gözden geçirildiğinde ikilemelerin ve yinelemelerin kullanım sıklığının, incelediğimiz eserlere nazaran daha az ve yerli yerinde olduğunu farkettilik.
- 6 Amacımız ikilemeleri anlatmak olduğu için ayrıca transkripsiyonlu metin verilmemiştir. Bu konuda bize KAYA'nın çalışması örnek olmuştur (1994).

On the Hendiadyoin and Repetition In the Kharezmi Turkish

Mehmet Dursun ERDEM*

Abstract: In this article, hendiadyoin and repetition have been studied in the light of Kharezmi Turkish manuscripts. The aim of this study is to make a strong contribution to the arguments about hendiadyoin among the scholars. The article is divided into two parts the first of which has been discussed on the hendiadyoins. It has been suggested “repetition” as an addition to the hendiadyoin. The second part, has classified the examples of the hendiadyoin and the repetition according to Kharezmi Turkish manuscripts.

Key words: Hendiadyoin, repetition, gemination, reduplication, word groups, Kharezmi Turkish.

* 19 May University, Faculty of Science and Letters / SAMSUN
mdursunerdem@hotmail.com; derdem@omu.edu.tr

По Поводу Вторичностей и Многократностей в Хорезмийском Языке

Мехмет Дурсун ЭРДЭМ*

Резюме: В данной статье были исследованы ряд хорезмийских текстов и выявлены вторичности и многократности. Также была сделана попытка внести монографический вклад к дискуссиям на тему вторичности. Статья состоит из двух частей. В первой части была обсуждена тема вторичности и наряду с ней был предложен термин «многократность». Во второй части статьи была сделана классификация примеров вторичности и многократности, встречающихся в хорезмийских произведениях, а также рассмотрены особенности вторичностей, характерные для данного периода.

Ключевые слова: вторичность, многократность, повторение, группа слов, Хорезмийский язык

• *Выражаю благодарность Проф. Др. Марджел Эрдалу, ценные идеи которого были использованы при написании настоящей статьи, Проф. Др. Шинаси Текину и Мусе Думану (д.н., доцент), предложившему мне термин «многократность».*

• Университет Ondokuz Mayıs, Факультет Естественных и Гуманитарных Наук, кафедра Турецкого Языка и Литературы-САМСУН
mdursunerdem@hotmail.com; derdem@omu.edu.tr

